

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Erik Renell

Djur, natur och miljöstraffrättens antropocentriska struktur

En moralfilosofisk utvärdering av miljöstraffrätten
och dess framtid

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: period 1 HT2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Forskningsläge	9
1.3 Avgränsning	10
1.4 Metod och material	11
1.5 Disposition	15
2 BAKGRUND	16
2.1 Etik och beteende	16
2.2 Antropocentrismen och behovet av en förändrad etik	17
2.3 Straffrätt och etik	20
2.3.1 Kriminalisering	20
2.3.2 Påföljd	22
3 MILJÖ OCH MORAL	23
3.1 Vad är värdefullt?	23
3.2 Konsekvensetik, pliktetik och dygdetik	25
3.3 Antropocentrisk miljöetik	28
3.3.1 Framtida generationer av människor	28
3.3.2 Resursförvaltar- och bevarandeperspektiven	30
3.4 Mellangrön etik	32
3.4.1 Djurens frigörelse	32
3.4.2 Djurens rättigheter	34
3.4.3 Biocentrism	36
3.5 Mörkgrön etik	38
3.5.1 The Land Ethic	39
3.5.2 The Earth Ethic	41
3.5.3 Djup ekologi	42
3.6 Kapitelavslutning	45

4	MILJÖSTRAFFRÄTTENS VÄRDERINGAR	47
4.1	Straffrättens miljöetiska värdegrund	48
4.2	Miljörättens miljöetiska värdegrund	49
4.2.1	Målparagrafen	49
4.2.2	Miljöskyddskommitténs betänkande	51
4.2.3	Miljöbalkens proposition	53
4.2.4	Sammanfattning	55
4.3	Miljöstraffrättens kriminaliseringar	55
4.3.1	Kriminaliserade beteenden	56
4.3.2	Icke-kriminaliserade beteenden	60
4.4	Miljöstraffrättens påföljder	63
4.5	Kapitelavslutning	68
5	MILJÖSTRAFFRÄTTEN OCH FRAMTIDEN	70
5.1	Mellangrön etik	71
5.2	Mörkgrön etik	73
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	78
	Offentligt tryck	78
	Litteratur	78
	Rättsfallsförteckning	82

Summary

The environmental and climate crisis deteriorates every year. Human activities keep increasing the average temperature of our planet and as a consequence, global environmental systems have been put out of balance. Simultaneously and intertwined with the climate crisis, human behavior is also causing a mass extinction of species with a terrifying speed.

This thesis investigates how Swedish environmental criminal law deals with the crisis on an ethical level. Using theories of environmental ethics, the ethical foundation of environmental criminal law is studied, with a focus on what it admits regarding intrinsic value, i.e. what is valuable in itself. This thesis argues that the currently predominate view of anthropocentrism, the idea that only humans are valuable by themselves, is a cause of our climate and environmental crisis. Since a central premise for this thesis is that criminal law in general has a moral function, this thesis draws connections between behavior, ethics and criminal law. Therefore, this thesis analyses how environmental criminal law could change in order to rest on a non-anthropocentric foundation.

As its first main part, the thesis investigates environmental ethics and its theories regarding the ethical relationship between humankind and nature. Through the categorising of different theories of environmental ethics as either anthropocentric, mid-green or dark green, the field of environmental ethics becomes a manageable tool for analysing the values of environmental criminal law.

After categorising the theories of environmental ethics, environmental criminal law itself is studied, in an attempt to discover the values it rests upon. Initial comments are made regarding the values of criminal law as a whole, followed by a deeper investigation of the environmental ethical

considerations of environmental law. This thesis argues that both are influenced by a clear anthropocentric focus.

Environmental criminal law is also analysed by looking at both criminalisation and punishment. Starting with criminalisation, this thesis finds that the construction of crimes within the field of environmental criminal law corresponds to both an anthropocentric and a non-anthropocentric perspective. Considering, however, what is *not* criminalised it becomes evident that the criminalisations can only be accepted from an anthropocentric perspective, especially considering meat production and consumption by humans. Continuing with the punishments, it is clear that the field of environmental criminal law suffers from an underdeveloped ethical reasoning and foundation. Its relatively mild punishments also witness of an underlying anthropocentrism. Hence, it is concluded that environmental criminal law is clearly based upon an anthropocentrism, but also has non-anthropocentric features. Therefore, this thesis then studies how the moral function of criminal law is affected by its features of ethical theories according to which some common practices in society should be considered unethical.

The final part of the thesis looks to the future. Considering the moral function of criminal law, this thesis discusses how environmental criminal law could be constructed on the basis of non-anthropocentrism, looking at the theoretical foundation set out by the thesis. On such a basis environmental criminal law would need to protect the lives of other more conscious animals. It would also, more so than it does today, need to regard different individual organisms as part of the greater natural context. When the common practices of society no longer are contrary to the values of non-anthropocentrism it is also essential to remove the exception from criminalisation of harmful behaviors on the basis that they have been allowed by public agencies.

Sammanfattning

Varje år blir klimat- och miljösituationen på vår planet värre.

Mänsklighetens aktiviteter ökar kontinuerligt planetens genomsnittstemperatur och globala klimatsystem är satta ur balans. Sammanvävt med klimatkrisen orsakar vi dessutom en massutrotning av arter som idag har nått skrämmande nivåer.

Den här uppsatsen undersöker hur miljöstraffrätten förhåller sig till klimat- och miljökrisen på ett etiskt plan. Med hjälp av miljöetiska teorier utvärderas miljöstraffrättens värdegrunder; hur den etiskt förhåller sig till djur och natur. Särskilt ligger fokus på vad miljöstraffrätten kan sägas erkänna om intrinsiskt värde, dvs. vad som är värdefullt i sig. Tidigt i uppsatsen argumenteras för att den rådande antropocentrismen, uppfattningen att endast människan är värdefull i sig, är en förklaring till varför klimat- och miljökrisen har uppstått. Med den uppfattningen som grund undersöks också hur miljöstraffrätten kan förändras för att vila på en icke-antropocentrisk grund.

En central premiss är att straffrätten har en moralisk funktion, vilket redogörs för i uppsatsens bakgrundskapitel. Där klargörs en kedja av kopplingar mellan beteende, etik och straffrätt.

I uppsatsen undersöks först vad miljöetiken säger om människans förhållande till djur och natur, med avsikt att klargöra uppsatsens teoretiska ramverk. Genom att kategorisera ett antal olika miljöetiska teorier som antropocentriska, mellangröna eller mörkgröna, blir miljöetiken ett väl hanterbart verktyg för en analys av miljöstraffrättens värdegrunder.

Därefter angrips miljöstraffrätten med målet att klargöra vilka värdegrunder den vilar på. Inledningsvis kommenteras vilka värdegrunder som ligger i

fokus när straffrätten i allmänhet diskuteras, följt av en djupare undersökning av vilka miljöetiska överväganden som miljörätten är avsedd att värna om. Båda har ett tydligt antropocentriskt fokus. Vidare analyseras miljöstraffrätten som sådan, efter en uppdelning i dess kriminaliseringar och påföljder. Vad gäller kriminaliseringarna kan de i sig sägas motsvara krav från både ett antropocentriskt och ett icke-antropocentriskt perspektiv. Vid en analys av vad som *inte* är kriminaliserat, med fokus på bl.a. vår köttkonsumtion, blir det dock tydligt att miljöstraffrättens kriminaliseringar som helhet endast kan godtas ur ett antropocentriskt perspektiv. Vad gäller miljöstraffrättens påföljdsaspekt dras slutsatsen att den etiskt sett är anmärkningsvärt otillräckligt underbyggd. Dess förhållandevis milda straffskalor är dessutom ett tydligt tecken på en bakomliggande antropocentrism. Sett till miljöstraffrätten som helhet dras sammantaget slutsatsen att den tydligt är grundad på en antropocentrism, men med inslag av andra miljöetiska synsätt. Vidare resoneras kring hur straffrättens moraliska funktion påverkas när straffrätten har inslag av etiska teorier som innebär att många idag allmänt vedertagna beteenden egentligen är klandervärda.

I uppsatsens sista del ses till framtiden. Med utgångspunkt i att straffrättens moraliska funktion är viktig i samhället resoneras kring hur en miljöstraffrätt kan konstrueras utifrån en icke-antropocentrisk grund. Till grund för resonemangen ligger åter uppsatsens teoretiska ramverk, och konkreta kopplingar görs mellan de miljöetiska teorierna och beaktansvärda straffrättsliga aspekter. Utifrån en icke-antropocentrism hade miljöstraffrätten behövt värna om andra mer medvetna djurs enskilda liv. Den hade också i större utsträckning än idag behövt ta hänsyn till enskilda organismers del i det större naturliga sammanhanget. När allmänt vedertagna beteenden i samhället inte längre står i stark kontrast till värdegrunderna bakom en icke-antropocentrisk miljöstraffrätt är det också centralt att exempelvis ta bort undantaget av beteenden godkända av myndigheter från kriminaliseringarna.

Förord

Först och främst vill jag tacka min handledare Sverker Jönsson för hans hjälp och inspirerande uppmuntran. Vidare vill jag tacka alla andra vänner som på olika sätt hjälpt mig under processens gång. Särskilt vill jag säga tack till Andreas för dina engagerade kommentarer and thank you to Robin for your essential recommendations of litterature. Jag vill också kommentera det faktum att den här uppsatsen av fler än en anledning aldrig hade blivit av utan mina föräldrar. Tack för ert eviga stöd!

Uppsatsen markerar ett slut för min studietid. Jag vill därför tacka Nadja och Max för mer än bara ert stöd under uppsatsskrivandet. Vad hade dessa år varit utan er?

Slutligen vill jag hedra Allan Edwall. Tack för alla fantastiska texter. De gör en stundtals nedslående verklighet lite lättare att hantera, och har haft en inte obetydlig inverkan på både mig och det jag skrivit.¹

¹ Alla citat av Allans texter är gjorda med tillstånd av Playground Music Scandinavia AB.

1 Inledning

Mänskliga aktiviteter har från den industriella erans inledande till idag höjt jordens medeltemperatur med 1,1° C. Den övergripande orsaken är olika former av s.k. växthusgaser, främst koldioxid. Sedan år 2000 har sådana utsläpp ökat med över 50 %. Den globala genomsnittstemperaturen har ökat med 0,2° C sedan 2011–2015.²

Den redan inträffade temperaturökningen kan framstå som blygsam, men sätter globala klimatsystem ur balans. Dessa effekter är redan påtagliga. Perioden 2015–2019 var den varmaste femårsperioden som någonsin har uppmätts, vilket förde med sig en kraftigt ökad frekvens och magnitud av bl.a. lamslående värmeböljor, storskaliga skogsbränder, ökenspridning, ödeläggande tropiska cykloner och mänsklig massvält till följd av en allt mer instabil matproduktion och klimatrelaterade konflikter.³ Med mänsklighetens nuvarande åtgärder kommer vi nå en ökning på *minst* 3° C vid år 2100. För att stoppa uppvärmningen vid 1,5° (vilket trots att det är en målsättning alltså skulle innebära en märkbart värre kris än idag) skulle världens länder redan idag behöva öka sina ansträngningar *femfaldigt*.⁴ Att kalla detta fenomen för ”klimatförändringar” speglar inte situationens allvar. Vi befinner oss i en klimatkris.

Samtidigt och sammanvävt med klimatkrisen pågår en ekologisk kollaps, en massutrotning; en miljökris.⁵ WWF:s index för att mäta förändringar i världens population av vilda ryggradsdjur visar en global snittminskning på

² World Meteorological Organization och the Science Advisory Group of the UN Climate Action Summit 2019, United in Science - High-level synthesis report of latest climate science information, tillgänglig på https://public.wmo.int/en/resources/united_in_science, läst 2020-12-11, (cit. WMO och SAGUNCAS 2019).

³ WMO och SAGUNCAS 2019

⁴ United Nations Environment Programme, *Emission Gap Report*, Nairobi, 2020.

⁵ WWF, *Living Planet Report 2020 – Bending the curve of biodiversity loss*, Almond, R.E.A, Grooten M. and Petersen, T (red.), Gland, 2020, (cit WWF 2020) och Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, *Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, 2019.

68 % för varje population sedan 1970. I Amerikas tropiska områden (t.ex. Amazonas) är siffran istället 94 %; en siffra så hög att den är svår att greppa. Utvecklingen går åt samma håll varje år; antalet vilda ryggradsdjur på vår planet sjunker med en skrämmande fart. Växtbeståndet har inte dokumenterats lika väl, men det finns indikationer på att utrotningen av fröväxter sker 500 gånger fortare nu än före den industriella revolutionen. Populationsutvecklingen för insekter har inte heller dokumenterats lika väl globalt, men t.ex. i Tyskland minskade den totala biomassan av insekter med 76 % mellan 1989 och 2016.⁶

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats kan kopplas till den klimat- och miljökris som jag beskrivit ovan. Hur ska samhället hantera denna kris? Oavsett vilket konkret förslag som diskuteras så är det centralt att vi på ett sätt eller annat behöver förändra vårt beteende. En samhällelig faktor som påverkar vårt beteende är straffrätten. Centralt för denna uppsats är straffrättens påverkan på vårt beteende genom sin inverkan på vår moraluppfattning. Straffrättens hantering av klimat- och miljökrisen koncentreras i miljöstraffrätten. Syftet med denna uppsats är därför att undersöka miljöstraffrätten med utgångspunkt i straffrättens moraliska funktion. Jag är övertygad om att det är viktigt att diskutera de stora frågor varpå vi bygger andra uppfattningar; så också vad gäller miljöstraffrätt.

Jag vill redan här klargöra tre centrala premisser för denna uppsats (som vidareutvecklas i kap. 2). Den första är att miljöstraffrätten hör till rättsområdet straffrätt, och delar därför dess olika egenskaper och principer. Den andra är att straffrätten har ett mycket nära samband med etiken. Straffrätten formar, och formas av, den rådande moraluppfattningen och förmedlar klander därefter. Den tredje är att etiken påverkar vårt beteende. Som jag tidigt i uppsatsen (avsnitt 2.2) kommer att argumentera för, behöver den

⁶ WWF 2020.

rådande moraluppfattningen förändras som en del i att angripa krisen vi befinner oss i.

Jag vill här också nämna att jag delar straffrättsprofessorerna Simesters och Smiths uppfattning, att eftersom straffrätten systematiskt försöker påverka människors uppfattningar och beteenden så måste den (i alla sina delar) ”always stand in need of philisophical justification.”⁷ Varför är ett visst beteende klandervärt? Uppsatsens syfte att undersöka om de etiska övervägandena bakom miljöstraffrätten ligger i linje med denna uppfattning. Straffrättens värdegrunder behöver kontinuerligt granskas och rättfärdigas.

Den etik som är relevant för en lagstiftning som reglerar vad som är otillåtet att göra i förhållande till naturen är den etik som hanterar hur vi *bör* förhålla oss till naturen. Sådan etik kallas för *miljöetik*. För att kunna diskutera miljöstraffrättens etiska aspekter behöver jag alltså först redogöra för miljö-etiska teorier inom den moralfilosofiska forskningen. Detta kommer att utgöra uppsatsen teoretiska grund. Uppsatsens första frågeställning är alltså:

1. Vad säger miljöetiken om människans förhållande till djur och natur?

Jag vill sedan granska den gällande miljöstraffrättens etik utifrån denna grund. Uppsatsens andra frågeställning är därför:

2. Hur förhåller sig miljöstraffrätten till miljöetiken?

Redan från detta arbetes början är min avsikt dock att blicka framåt. Jag vill undvika att uppsatsen blir blott ännu en klagan över politisk ovilja. Forskningsvärldens västra mur (och min mapp med gamla uppsatser) är redan full därav. Min tanke är därför att med uppsatsens teoretiska grund och tidigare slutsatser som underlag föra en diskussion om hur straffrätten

⁷ Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996 s. 4.

kan formas *när den politiska viljan uppstår*. Denna avslutande del av uppsatsen tar alltså sikte på hur straffrätten kan hantera miljö- och klimatkrisen när samhället bestämmer sig för att faktiskt göra något åt den. Som jag kommer argumentera för i kap. 2 kräver det att vi lämnar vår etiska fokus på människan (antropocentrismen) bakom oss. I min mening kan denna till viss del spekulativa ansats vara nyttig också för nutida diskussioner. Att känna till *möjliga* rättsliga förändringar och deras etiska grundvalar bör vara nyttigt också för överläggningar om mindre ambitiösa (men ändå välkomna) förändringar. Sammantaget är uppsatsens tredje och slutgiltiga frågeställning därför:

3. Hur skulle miljöstraffrätten behöva förändras för att bättre vila på en icke-antropocentrisk grund?

Denna avslutande frågeställning rymmer bl.a. diskussioner om hur miljöstraffrätten bör förhålla sig till kriminalisering av skadande av djur och andra organismer, samt resonemang om hur straffrättens påföljdsaspekt påverkas av olika miljöetiska ställningstaganden.

1.2 Forskningsläge

Miljöstraffrätten är ett område som fått förhållandevis lite uppmärksamhet i juridisk doktrin. Med några år på nacken är straffrättprofessorn Per Ole Träskmans bok *Miljöstraffrätten*⁸ och biträdande chefsåklagare Stefan Karlmarks bok *Miljörätt ur ett straffrättsligt perspektiv*⁹ fortfarande de två mest centrala verken. Båda, särskilt Karlmarks, har dock ett praktiskt fokus och behandlar endast i mindre utsträckning de övergripande och mer fundamentala frågorna. Sverker Jönsson har gjort några kortare anmärkningar om miljöstraffrättens etiska inkonsekvens, men behandlar inom ramen för den

⁸ Träskman, Per Ole, *Miljöstraffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm 2010, (cit. *Träskman 2010*).

⁹ Karlmark, Stefan, *Miljörätt ur straffrättsligt perspektiv*, Norstedts Juridik, Stockholm 2009.

aktuella rapporten inte frågorna djupare.¹⁰ Såvitt jag vet har dock ingenting skrivits direkt om miljöstraffrättens förhållande till miljöetik ur en svensk kontext.

Internationellt sett har frågan om straffrättens förhållande till miljöetiken behandlats av kriminologiprofessorn Rob White, bl.a. i hans artikel *Ecocentrism and Criminal Justice*.¹¹ Artikeln är dock skriven mer ut ett kriminologiskt perspektiv än ett juridiskt och ser mer till praktiska förändringar i rättsväsendet och dess arbete än till principiella förändringar. Universitetslektorn Vito de Lucia har skrivit om miljöetiska aspekter av miljöretten i allmänhet, bl.a. i artikeln *Towards an Ecological Philosophy of Law: A Comparative Discussion*.¹²

Det finns också internationell litteratur om olika former av *climate justice*. Denna fråga berör dock huvudsakligen folkrätt och är därför inte direkt relevant för denna uppsats.

1.3 Avgränsning

Jag vill inledningsvis betona att detta är en uppsats om miljöstraffrätt och inte miljörett. Med det sagt är det omöjligt att helt skilja de två rättsområdena åt eftersom miljöstraffrätten är en del av miljörettens systematiska helhet. Inom ramen för uppsatsen kommer jag därför att behandla bl.a. miljörettens allmänna värdegrund eftersom den ligger bakom också miljöstraffrätten. Däremot kommer jag inte att behandla några andra enskilda miljörättsliga bestämmelser. Jag kommer som utgångspunkt inte heller behandla några straffbestämmelser i Brottsbalken (BrB) (ex. avseende

¹⁰ Jönsson, Sverker, *Miljöstraffrätt – ett sätt att genomdriva miljölagstiftningens mål? En komparativ studie av kriminaliseringsprinciper och lagstiftningsteknik i England, Danmark, Finland och Sverige*. Naturvårdsverket / Juridiska institutionen Lunds universitet, 2010.

¹¹ White, Rob, *Ecocentrism and criminal justice*, *Theoretical Criminology*, vol. 22, nr. 3, 2018, s. 342-362.

¹² De Lucia, Vito, *Towards an ecological philosophy of law: a comparative discussion*, *Journal of Human Rights and the Environment*, vol. 4, nr. 2, 2013, s. 167-190.

spridande av gift eller smitta). Det är dock nödvändigt för analysen att kort redogöra för bestämmelsen om djurplågeri.

Vad gäller den del av uppsatsen som behandlar moralfilosofiska teorier så har jag försökt att hålla den allmänna moralfilosofiska delen kort. Jag går därför bara i korthet in på grunderna för de olika klassiska moralfilosofiska traditionerna och argumenterar inte heller för någon av dem.

Straffrättsligt är det huvudsakligt intressanta för denna uppsats de delar av straffrätten som kan kopplas till de skyddsintressen som den är tänkt att värna. Kriminaliseringen avgör vilka intressen som bör skyddas, och straffskalan motsvarar genom proportionaliteten hur skyddsvärt ett visst intresse är. Andra delar av straffrätten rör andra etiska frågor och är därför inte relevanta för denna uppsats. Jag kommer t.ex. inte behandla själva påföljdsvalet.

Uppsatsen kommer inte behandla den i forskningslägesavsnittet ovan nämnda frågan om internationell *climate justice*.

Vad gäller begreppet *the rights of nature* finns förvisso flera beröringspunkter mellan begreppet (i vid bemärkelse) och delar av denna uppsats. Arbetet är dock inte utformat efter begreppet och kommer inte behandla dess innebörd närmare. Uppsatsen är tänkt att vara övergripande och inriktad på bakomliggande värderingar snarare än fokuserad på den praktiska utformningen av frågor som rör *the rights of nature*.

1.4 Metod och material

I denna uppsats använder jag olika miljöetiska teorier för att analysera principiella etiska aspekter av den svenska miljöstraffrätten. Mitt angreppssätt vilar därför på ett filosofiskt perspektiv. Jag har velat angripa miljöstraffrättens bakomliggande värderingar och föra fram dem i ljuset. Uppsatsen

har därför ett övergripande fokus där vikten läggs just vid bakomliggande värderingar samt likheter och olikheter i principiella etiska frågor.

Uppsatsens teoretiska ramverk bygger på en kategorisering av olika typer av miljöetiska teorier: antropocentriska, mellangröna och mörkgröna. Dessa begrepp förklaras i avsnitt 3.1. Uppdelningen är direkt hämtad från Patrick Currys bok *Ecological Ethics*,¹³ men jag har översatt och modifierat namnen något.¹⁴

Currys kategorisering möjliggör ett övergripande angreppssätt av etiska aspekter i miljöstraffrätten; istället för att behöva hantera varje enskild teori för sig har jag kunnat se mer allmänt till kategorierna. I vissa fall har det varit nödvändigt att behandla en säregen aspekt av en viss teori i analysen, men på det stora hela lär denna kategorisering innebära pedagogiska vinster.

För att besvara uppsatsens *första frågeställning* (vad säger miljöetiken om människans förhållande till djur och natur?) har jag beskrivit flertalet miljöetiska teorier. Innan jag beskriver mitt tillvägagångssätt mer i detalj, vill jag kommentera mitt urval av teorier något.

Mitt urvalskriterium har i huvudsak varit hur inflytelserik en viss teori har varit och är. Utöver att förlita mig på tidigare kunskap på området har jag

¹³ Curry, Patrick, *Ecological Ethics*, Polity Press, Cambridge 2011, (cit. *Curry 2011*), s. 2. Curry är själv inspirerad av Sylvan och Bennet, även om deras definitioner skiljer sig något från Currys. Eftersom Currys uppdelning tar vara på i min mening mer fundamentala skillnader mellan kategorierna har jag hållit mig till hans variant. För Sylvan och Bennets variant se Sylvan, Richard och Bennet, David, *The Greening of Ethics*, The White Horse Press, Cambridge 1994.

¹⁴ Värdet av Currys bok för denna uppsats har huvudsakligen varit dess pedagogiska angreppssätt. Boken har alltså tjänat mer som inspiration för ett upplägg än som ensam källa för uppsatsens innehåll. Denna kommentar är motiverad med tanke på att Currys akademiska huvudområde verkar vara kosmologi (det vetenskapliga studiet av universums uppkomst). Han är dock också redaktör för tidningen *The Ecological Citizen*. Med detta sagt är hans bok *Ecological Ethics* väl fylld med hänvisningar till erkända miljöetiska tänkare och välgrundade resonemang. Jag har med anledning av detta ansett det oproblemiskt att använda hans bok också som källa i vissa fall. För Currys akademiska profil se Curry, Patrick, *Dr Patrick Curry BA, M.Sc, PhD*, University of Wales, Trinity Saint David, läst 2021-01-03, <https://www.uwtsd.ac.uk/sophia/staff-profiles/dr-patrick-curry/>.

för att bedöma teoriernas inflytande sett både till vilka teorier som övergripande fack- och kursböcker redogör för samt vilka teorier som eventuella meningsmotståndare bemödar sig att bemöta. Enkelt uttryckt: Vilka teorier nämns och diskuteras inom fältet? Currys och professorn i miljöstudier och filosofi Dale Jamiesons¹⁵ böcker har varit mycket värdefulla för denna bedömning. Som en ytterligare faktor för valet av teorier har jag också övervägt till vilken grad en teori i allmänhet är nyttig för uppsatsens syfte i övrigt, dvs. till vilken grad den hjälper mig att besvara de två senare frågeställningarna på ett tillfredsställande sätt.

För att utforska substansen av en viss teori har jag i möjligaste mån försökt att använda mig av förstahandskällor, dvs. upphovsmakarnas egna verk. I vissa fall har jag dock bedömt andras kommentarer vara värdefulla för en förståelse av teorins innebörd. Sådana fall markeras tydligt i texten och fotnotshänvisningen.

När jag vid besvarandet av min första frågeställning diskuterat de olika miljöetiska teorierna har jag velat behandla dem grundligt. Jag har velat undvika att slänga mig med begrepp hämtade ur olika teoribildningar utan att ordentligt ha redogjort för vad de innebär. Detta är nödvändigt för att tillräckligt utförligt besvara min första frågeställning. Dessutom är det nyttigt för en analys att grundas på en nyanserad förståelse av de relevanta teoretiska grundvalarna, vilket möjliggör ett djup och mer insiktsfulla slutsatser.

Uppsatsens *andra frågeställning* (hur förhåller sig miljöstraffrätten till miljöetiken?) innebär en granskning av miljöstraffrättens etiska värdegrunder. Eftersom miljöstraffrätten är en del av både miljöretten och straffrätten kräver frågeställningen inledningsvis att värdegrunderna för dessa klargörs. Hur förhåller de sig till miljöetiken? Miljörettens grundvalar går att utläsa ur dess förarbeten. Detta gäller tyvärr inte för straffrätten, vars

¹⁵ Curry 2011 och Jamieson, Dale, *Ethics and the Environment*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, (cit. *Jamieson 2008*).

grundvärderingar därför har utforskats genom att jag sett till doktrin som beskriver skäl för straffrättens existens. Jag har här låtit de för svensk rätt inflytelserika juristerna Asp, Ulväng och Jareborg exemplifiera hur doktrinen behandlar frågan: Vilka värden är straffrätten tänkt att skydda?

Det är vidare nödvändigt att kort redogöra för gällande miljöstraffrätt. Vad gäller denna redogörelse har jag valt att hålla mig mycket kort. Uppsatsens syfte är som sagt inte att undersöka detaljfrågor utan att se till övergripande helhetsbilder och en kortare beskrivning är därför tillräcklig. I nödvändig mån har jag använt mig av rättsdogmatisk metod, dvs. en studie av de allmänt accepterade rättskällorna.¹⁶

Som en del i att besvara uppsatsens andra frågeställning analyserar jag vilka miljöetiska överväganden som faktiskt kan sägas speglas i utformningen av miljöstraffrättens kriminaliseringar och straffskalor. Tillsammans med de värdegrunder som kan utläsas ur miljöretten och straffrätten i allmänhet samt miljöstraffrättens förarbeten drar jag sedan slutsatser om miljöstraffrättens värdegrund som helhet. Analysen grundas på det teoretiska ramverk som framgår av kap. 3.

För att svara på uppsatsens *tredje frågeställning*, (Hur skulle miljöstraffrätten behöva förändras för att bättre vila på en icke-antropocentrisk grund?) använder jag mig av samma teoretiska ramverk. Jag kopplar de olika teorierna till olika aspekter av hur en icke-antropocentrisk miljöstraffrätt skulle kunna se ut. I vissa frågor ger en teori ett specifikt svar på hur de ska besvaras, i andra kan de ligga till grund för en mer allmän diskussion.

¹⁶ Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i (red.) Maria Nääv och Mauro Zamboni *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Lund 2018, s. 21 ff.

1.5 Disposition

Efter detta inledande kapitel följer kap. 2, som behandlar relevant bakgrundsinformation. Däri redogör jag först kort för den rådande klimat- och miljökrisen, följt av tre avsnitt som kopplar ihop etik, beteende och straffrätt i allmänhet. Jag introducerar också antropocentrismen som fenomen och begrepp. I det därpå följande kap. 3 behandlar jag uppsatsens första frågeställning och redogör för miljöetiska teorier. Uppsatsens analys är i huvudsak förlagd till kap. 4 och 5. Av pedagogiska skäl har dock vissa kommentarer framförts direkt i anslutning till materialet i kap. 3. I kap. 4 redogör jag sedan för de miljöetiska värderingar som går att utläsa ur dagens miljöstraffrätt och sätter dem i relation till de teorier som klargjorts i kap. 3. Slutligen följer i kap. 5 en diskussion av hur framtidens miljöstraffrätt bör utformas utifrån en icke-antropocentrisk miljöetik.

2 Bakgrund

*”Lag är lag och skall vara så,
för lagar ska man lita på.
En rättvis ordning är lagens mål,
med några springor och några hål.”*

Allan Edwall
För ingenting – för kärleks skull

Detta kapitel är ämnat att ge relevant bakgrundsinformation och klargöra de premisser som uppsatsen vilar på. Jag vill först se till kopplingen mellan etik och vårt beteende. Därefter förklarar jag begreppet antropocentrism och argumenterar för att vår moraluppfattning behöver förändras för att vi ska kunna lösa krisen vi befinner oss i. Slutligen ser jag till kopplingen mellan straffrätt och etik.

2.1 Etik och beteende

För att hantera klimat- och miljökrisen behöver vi förändra vårt beteende. Jag kommer inte att argumentera för eller emot en viss lösning utan konstaterar bara att vårt beteende behöver förändras. Inom ramen för ett förändrat beteende ryms allt från att källsortera till att demokratiskt verka för storskaliga samhällliga helhetsomställningar.

För uppsatsens analys är det här relevant att kommentera att den etiska kopplingen mellan vårt beteende och dess konsekvenser är långtgående. Svenska utsläpp av växthusgaser påverkar klimatet på en global skala.¹⁷ Hela planeten påverkas alltså på denna punkt av svenskt beteende.

Miljökrisen har som utgångspunkt en tydligare lokal anknytning i bemärkelsen att svenska handlingar får konsekvenser just i Sverige. Jag vill dock poängtera att globaliseringen innebär att svenska handlingar påverkar den biologiska mångfalden också på andra platser i världen. Låt mig ge ett

¹⁷ WMO och SAGUNCAS 2019.

exempel. Den klart största orsaken bakom den ekologiska kollapsen är förstörelsen av arters livsmiljö. I Amazonas är skogsskövlingen en central sådan faktor. Skogsskövlingen orsakas vidare till 80 % av det industriella jordbruket som bl.a. därigenom indirekt står för 70 % av artutrotningen.¹⁸ Produkter kopplade till jordbrukets skogsskövling i Amazonas (kött och sojabönor för svensk köttindustri) köps sedan av konsumenter i Sverige.¹⁹ Dessutom investerar flera svenska banker i bolag kopplade till skövlingen.²⁰ Svenskt agerande är alltså delansvarigt för den i inledningen nämnda snittminskningen av ryggradsdjur i bl.a. Amazonas på 94 %.

Vidare är en central premis för denna uppsats rent allmänt att vårt beteende påverkas av vår moraluppfattning. För att belägga detta till synes något triviala påstående vill jag hänvisa till en svensk studie som undersökte bl.a. korrelationer mellan olika miljöetiska uppfattningar och miljövänligt/omiljövänligt beteende. Studien fann bl.a. att personer med en miljöetisk uppfattning om att naturen har ett värde *i sig* i högre grad betedde sig miljövänligt.²¹ Det finns alltså ett samband mellan etiken och vårt beteende.

2.2 Antropocentrismen och behovet av en förändrad etik

Jag vill nu argumentera för att den rådande moraluppfattningen behöver förändras. Detta är i princip skilt från uppfattningar om miljöstraffrätten och dess eventuella förändringsbehov; än så länge syftar jag bara på moraluppfattningen som sådan. Med det sagt är det med uppfattningen att vår moraluppfattning behöver förändras som jag kommer undersöka och

¹⁸ WWF 2020.

¹⁹ Lindberg, Staffan, Oxfilé från Brasilien kopplas till avverkningen av Amazonas, *Aftonbladet*, läst 2020-12-26, finns på <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/1nJk1e/oxfile-fran-brasilien-kopplas-till-avverkningen-av-amazonas>.

²⁰ Lindberg, Staffan, Svenska hållbarhetsfonder bidrar till skövlingen av Amazonas, *Aftonbladet*, läst 2020-12-14, finns på <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/LA7429/svenska-hallbarhetsfonder-bidrar-till-skovlingen-av-amazonas>.

²¹ Garvill, Jörgen och Nordlund, Annika, Value structures behind proenvironmental behavior, *Environment and Behavior*, vol. 34, nr. 6 2002, s. 752.

angripa miljöstraffrätten senare i uppsatsen, och jag vill därför motivera denna grund.

För att kunna argumentera för detta behöver jag kort introducera begreppet antropocentrism. Jag kommer förvisso att behandla antropocentrismen ytterligare i kap. 3, men det är nödvändigt att ge läsaren en viss förståelse redan som bakgrund.

Antropocentrism är uppfattningen att endast människor kan inneha ett värde i sig.²² Allting annat kan ha ett värde bara om det är nyttigt för människan. Det är exempelvis ur ett antropocentriskt perspektiv inte moraliskt fel *i sig* att bränna ner en regnskog eller att tortera en katt. Det kan bara vara fel för att regnskogen fyller en funktion för oss människor eller för att kattens mänskliga ”ägare” blir ledsen av kattens lidande. Antropocentrismen är ett *miljöetiskt* begrepp, eftersom det påverkar hur vi bör förhålla oss till vår icke-mänskliga omvärld.

Antropocentrismen har en stark ställning i västvärlden. Detta har kopplats bl.a. till kristendomens idé att människan är skapad till guds avbild, och att, som historieprofessorn White skriver om kristendomens skapelseberättelse: ”no item in the physical creation had any purpose save to serve man’s purposes”.²³ En annan koppling görs ofta till Descartes genomslående mekanistiska syn på naturen i sin dualism, en syn med stor inverkan på upplysningstiden och naturvetenskapen generellt.²⁴ Den med Descartes samtida filosofen Bacon liknande naturen vid sin bild av en kvinna och menade att den behövde bli (här återgivet av Henry): ”[...]‘bound into service’ put ‘in constraint’ and enslaved to the natural philosopher. [...] nature must be captured and her secrets, like her inner chambers,

²² Ariansen, Per, *Miljöfilosofi*, Nya Doxa, Nora 1993, (cit. Ariansen 1993), s. 127.

²³ White, Lynn, Jr., The historical roots of our ecologic crisis, *Science*, vol. 155, no. 3767, 1967, s. 1205. Se också Jamieson 2008 s. 20 f och Ariansen 1993 s. 19 ff.

²⁴ Ariansen 1993, s. 41, 43 och Curry 2011 s. 37.

penetrated”.²⁵ Feministiska tänkare har senare argumenterat för att ”the twin dominations of women and nature is a patriarchal one”.²⁶

Antropocentrismen har pekats ut som miljö- och klimatkrisens bakomliggande faktor eftersom den tillåter gränslös exploatering av vår omgivning.²⁷ Som pionjären Leopold skrev redan 1949: “Conservation is getting nowhere because it is incompatible with our Abrahamic concept of land. We abuse land because we regard it as a commodity belonging to us”.²⁸

Curry gör en poäng av människans oförmåga att verkligen se vårt beroende av naturen och på så sätt inse dess instrumentella värde för vårt välbefinnande. Det är i hans mening uppenbarligen mycket osannolikt att mänskligheten med grund bara i rent egenintresse plötsligt ska anstränga sig i tillräcklig grad för att skydda sådant utan eget värde, dvs. naturen.²⁹

Jamieson framför vidare att många av de miljö- och klimatproblem som vi står inför idag är av global karaktär. I hans mening är våra rådande moraliska system både otillräckliga och opassande för att hantera så rent rumsligt stora problem. De misslyckas med att moraliskt koppla samman t.ex. att vara en svensk enveten bilist (ett till synes ”oskyldigt” beteende) med död och förstörelse i Sydney orsakade av klimatkrisrelaterade cykloner.³⁰ Denna problematik är förvisso inte direkt kopplad till antropocentrismen, men är indirekt relevant för poängen att vi behöver moraliska ramar som lättare kan ta hänsyn till helhetsbilder och abstrakta värden.

²⁵ Henry, John, *The Scientific Revolution and the Origins of Modern Science*, 3 uppl. Palgrave Macmillan, Chippenham and Eastbourne, 2008

²⁶ Warren, Karen J., The Power and Promise of Ecological Feminism, *Ecological ethics*, vol. 12, nr. 2 1990 s. 129.

²⁷ Boyd, David R., *The Rights of Nature*, ECW Press, Toronto 2017 och Curry 2011 s. 55f.

²⁸ Leopold, Aldo, *A Sandy County Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press, Oxford 1949, Foreword, (cit. Leopold 1949), s. viii.

²⁹ Curry 2011, s. 62.

³⁰ Jamieson, Dale, Ethics, Public Policy and Global Warming, *Science, Technology, Human Values*, nr. 17.2 1992, s. 139-153, läst i *Climate ethics – Essential Readings*, red. av Stephen M. Gardiner, Simon Caney, Dale Jamieson och Henry Shue, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 83 f.

Jag delar dessa uppfattningar och tycker särskilt Leopolds ovan citerade formulering är talande. Den rådande antropocentriska moraluppfattningen blockerar de åtgärder som faktiskt behövs för att hantera krisen vi befinner oss i. Det är i min mening nödvändigt att vi ser ett egenvärde i djur, växter och natur för att vi i tillräcklig grad ska motiveras att hantera hotet mot dem (och oss); att förändra vårt beteende. Om inte annat talar vår idag till synes otillräckliga förmåga att tackla problemet för detta. Min utgångspunkt för denna uppsats är därför att vi behöver lämna antropocentrismen bakom oss.

Efter denna motivering av ett moraliskt förändringsbehov vill jag nu skifta fokus till straffrätten och dess förhållande till etiken.

2.3 Straffrätt och etik

En premiss för denna uppsats är att det finns en koppling mellan straffrätt och etik. Olika aspekter av straffrätten påverkar, och påverkas av, etiken på olika sätt. Som tidigare nämnt är det kriminaliserings- och påföljdsfrågan som är relevant att se till i denna uppsats, då de har en tydligare koppling till bakomliggande etiska överväganden av vikt för uppsatsens frågeställningar. I följande två avsnitt ämnar jag redogöra för hur kriminaliseringen samt påföljdsaspekten av straffrätten kan kopplas till etik. Följande framställning bygger till stor del på Kriminalrättens grunder av straffrättsprofessorerna Asp, Ulväng och Jareborg (i fortsättningen Asp m.fl.),³¹ och Straffrättens påföljdslära av straffrättsprofessorerna Jareborg och Zila.³²

2.3.1 Kriminalisering

Asp m.fl. beskriver grunden för kriminalisering på följande sätt: "Kriminalisering (att belägga vissa gärningar med straff) innefattar ett politiskt beslut. Naturen känner inga brottslingar; samhället utväljer dem och valet kan bli

³¹ Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2013 (cit. Asp m.fl. 2013).

³² Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik, Stockholm 2020, s. 68 f.

väldigt olika i skilda kulturer”.³³ Syftet med en kriminalisering är att förhindra icke önskvärda handlingar och frammana önskvärda sådana.³⁴ Dessa uppfattningar om vad som är icke önskvärt respektive önskvärt bottnar i sig i etiska föreställningar. Asp m.fl. menar att denna påverkan kan ske på tre olika sätt: genom avskräckning, moralbildning och vanebildning.³⁵

De moral- och vanebildande delarna bygger på vad Asp m.fl. kallar för kriminaliseringens expressiva funktion. Denna funktion innebär att statsmakten genom kriminalisering kan förmedla att vissa handlingssätt är socialt förkastliga, att de inte är ”förenliga med en önskvärd social ordning”.³⁶ Träskman beskriver det som att: ”Straffrättens centrala budskap är ju att straffsystemet finns till för förmedling av ett institutionaliserat klander”.³⁷ Det som på detta sätt pekats ut som förkastligt kan sedan internaliseras som norm, varpå den moral- och vanebildande effekten uppstår.³⁸ Vad Asp m.fl. beskriver är alltså att straffrätten kan ha en formande och upprätthållande effekt på etiken. Träskman, som förvisso behandlar miljöstraffrätten specifikt, beskriver funktionen som att ”förverkliga den pedagogiska målsättningen att lära alla att miljön inte får utsättas för skada”.³⁹ Denna uppfattning, att straffrätten har en påverkan på moraluppfattningen i samhället, är en mycket central premis för uppsatsens fortsatta framställning.

Olika etiska traditioner har olika rättsfilosofisk syn på vad straffrätten bör fylla för funktion. Jag kommer utveckla detta något i avsnitt 3.2.

³³ Asp m.fl. 2013, s. 30.

³⁴ Asp m.fl. 2013, s. 34 och Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996 s. 4.

³⁵ Asp m.fl. 2013, s. 34 f. Se också Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996 s. 4.

³⁶ Asp m.fl. 2013, s. 34 f. Se också Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996 s. 4.

³⁷ Träskman 2010 s. 18.

³⁸ Asp m.fl. 2013, s. 34 f.

³⁹ Träskman 2010 s. 25.

2.3.2 Påföljd

Påföljdsfrågan har ett något annorlunda förhållande till etiken. Relationen mellan brott och straff speglar vikten av de värden och intressen som kränks eller hotas genom brottet. Det ska alltså finnas proportionalitet mellan förkastligheten i brottet och straffet som följer.⁴⁰ Straffskalan kan därför visa hur skyddsvärt intresset bakom brottet ansetts vara. Straffmaximum för ett brott påverkas förvisso ibland av lagstiftarens önskan att möjliggöra vissa straffprocessuella tvångsmedel vars användande kan kräva t.ex. fängelse i straffskalan.⁴¹ Straffskalan kan dock ändå ge en fingervisning om den ansedda vikten av de värden som kränks eller hotas genom brottet. Detta är ytterligare en premis för uppsatsens senare analys.

⁴⁰ Prop. 1987/88:120 s. 33 och Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik, Stockholm 2020, s. 68 f.

⁴¹ Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik, Stockholm 2020, s. 17.

3 Miljö och moral

*”Nu har jag flera lärda skrifter läst
som handlar om naturen
och kommit fram till det
att människan är specifik.”*

Allan Edwall
Kultur

Detta kapitel ämnar att överskådligt besvara frågeställningen: Vad säger miljöetiken om människans förhållande till djur och natur? Först vill jag introducera den grundläggande frågan om vad som är värdefullt i sig självt. Därefter redogör jag kort för några klassiska strömningar inom moral- och filosofi. Kapitlets huvudsakliga poäng ligger dock i det som följer därpå, nämligen redogörelsen för flera miljöetiska teorier som var och en försöker besvara frågor om den etiska relationen mellan människa och natur.

3.1 Vad är värdefullt?

Grundläggande för moralfilosofiska teorier är frågan: Vad är värdefullt?⁴² Mycket kan givetvis sägas inneha värde, men vad är värdefullt *i sig självt*; vad har intrinsikalt (eller inneboende) värde?⁴³ Filosofiprofessorn Ariansen formulerar följande pedagogiska funderingar som kan få utgöra en inledning till denna grundfråga i ett miljösammanhang:

”Skulle en höjning av genomsnittstemperaturen på jorden vara värdefull? Skulle det vara av värde att malariamyggan utrotas? Är det av värde att bevara de sista exemplaren av arter som bara experter hört talas om? Är det av värde att undvika att döda valar? Är det av värde att undvika att döda alger? Är det av värde att spara resurser till kommande generationer när vi inte vet om dessa kommer att vara intresserade av resurserna? Är

⁴² Jamieson 2008, s. 68.

⁴³ Begreppet *intrinsikalt värde* används främst inom den konsekvensetiska traditionen, jämfört med ex. pliktetikens *inneboende värde*. För enkelhetens skull kommer jag generellt att hålla mig till begreppet intrinsikalt värde, om jag inte särskilt redogör för pliktetiska resonemang.

en fors värdefull? Är den mer eller mindre värdefull om den leds genom rör?”⁴⁴

Vad som har intrinsikalt värde är avgörande för alla etiska överväganden, då allting annat per definition förhåller sig värdemässigt instrumentellt till det med intrinsikalt värde.⁴⁵ Varför, för att använda ett av Ariansens exempel, är en fors potentiellt värdefull? Är det för att den kan brukas av människor och på så sätt vara instrumentellt värdefull för det intrinsikala målet mänskligt välstånd? Finns det ett instrumentellt värde i att fiskar frodas där, kopplat till det intrinsikala värdet att fiskar lever bra liv? Eller har forsen själv som ekosystem ett intrinsikalt värde?

Låt mig nu presentera de kategorier av miljöetiska teorier som utgör denna uppsats teoretiska ramverk. De kan sägas motsvara de tre olika sätt varpå en fors kan värdesättas i stycket ovan. Den första kategorin består av antropocentriska synsätt som ser intrinsikala värden endast i människan. En fors kan då vara instrumentellt värdefull bara för att den är nyttig för människan, exempelvis genom att förse ett samhälle med fisk eller elektricitet. Den kan alltså inte ha något intrinsikalt värde som behöver respekteras. Ett exempel på ett *antropocentriskt* intrinsikalt värde kan vara mänsklig lycka.⁴⁶

Den andra kategorin omfattar teorier som ser intrinsikala värden också hos djur (och ibland växter), och kallas av Curry för ”Mid-Green”- eller ”Intermediate”-teorier. Enligt detta synsätt kan en fors vara instrumentellt värdefull för att den är nyttig för djur och växter, exempelvis genom att den låter laxar leka och föröka sig. Forsen i sig kan dock fortfarande inte ha något intrinsikalt värde. Ett exempel på ett *mellangrönt* intrinsikalt värde kan vara en respekt för alla levande individer (inklusive människor).⁴⁷

⁴⁴ Ariansen 1993, s. 94.

⁴⁵ Jamieson 2008 s. 69.

⁴⁶ Curry 2011, s. 61 ff.

⁴⁷ Curry 2011, s. 71 ff.

Slutligen finns de ekocentriska teorierna som Curry kallar för ”Dark Green” eller ”Deep (ecocentric) Ethics” som ser intrinsikala värden också i mer abstrakta helheter likt ekosystem eller arter som sådana. Enligt detta synsätt kan en fors ha ett intrinsikalt värde; den kan vara värdefull i sig själv. Eller för att vara mer precis: Ekosystemet som forsen utgör är värdefullt i sig självt. Vad som är särskiljande för ett *mörkgrönt* perspektiv är den stora bilden, de stora abstrakta värdena, som adderas till exempelvis en respekt för alla levande individer.⁴⁸

Jag kommer nedan att behandla olika teorier inom dessa kategorier och då referera till kategorierna som antropocentrism, mellangrön etik respektive mörkgrön etik.

En poäng med dessa kategorier är att de underlättar en pedagogisk strukturering av olika varianter på klassiska moralfilosofiska teorier i förhållande till naturen. Det finns tre sådana klassiska traditioner: Konsekvensetik (konsekvensialism), pliktetik (deontologi) och dygdetik. Två olika pliktetiska teorier kan alltså t.ex. ha olika syn på vad som har intrinsikalt värde så att den ena är antropocentrisk medan den andra är mellangrön, vilket exemplifierar nyss nämnda pedagogiska poäng. Dessa två olika grupper av kategorier går alltså in i varandra och är båda relevanta.

Jag vill nu kort beskriva huvuddragen i de klassiska moralfilosofiska kategorierna nedan.

3.2 Konsekvensetik, pliktetik och dygdetik

Konsekvensetiska teorier bedömer handlingar som moraliskt goda eller onda utifrån vilka konsekvenser handlingen får; goda handlingar är de som får goda konsekvenser. Vilka konsekvenser som är goda ger olika konsekvensetiska teorier olika svar på. Enligt den dominerande konsekvensetiska teorin

⁴⁸ Curry 2011, s. 92 ff.

utilitarism är konsekvenser som innebär maximal nytta goda. Som utgångspunkt har utilitarismen tagit hänsyn bara till mänsklig nytta⁴⁹ och därför hållit sig inom ramen för den antropocentriska kategorin. Av bl.a. professorn i bioetik Singer har den dock utvecklats till att också omfatta ett beaktande av nyttan för djur (mer om detta nedan).⁵⁰ Med en sådan utvidgning är utilitarismen istället en mellangrön etik.⁵¹ Utilitarismens fokus på individer gör dock att den har svårt att se helhetsvärden såsom ekosystem, varför den inte kan, eller i vart fall mig veterligen inte har, utvidgas till en mörkgrön teori.

Enligt konsekvensetiken är straffrättens huvudsakliga funktion att avskräcka människor från att begå brott. Straffrätten behöver motiveras med att den leder till bättre konsekvenser, helt enkelt.⁵²

Pliktetiska teorier innebär istället att det finns vissa fasta kriterier (regler) som avgör om en handling är god eller inte, oavsett var den får för konsekvenser.⁵³ Den inflytelserike filosofen och pliktetikern Immanuel Kant menade t.ex. att det alltid är fel att behandla människor uteslutande som ett medel, istället för som ett ändamål.⁵⁴ Kant gjorde skillnad på människor och andra djur eftersom han menade att andra djur inte är rationella individer (moraliska individer) med självmedvetenhet; de är blott saker. Eftersom de är saker har människan, enligt Kant, ingen plikt direkt gentemot dem även om han menade att vi indirekt ändå bör behandla dem väl.⁵⁵ *Kantismen*, som Kants moralfilosofi har kallats, är alltså i grunden en antropocentrisk teori. Av bl.a. Tom Regan har Kants pliktetik senare utvidgats till att omfatta

⁴⁹ Timmons, Mark, *Moral Theory – an introduction*, 2 uppl. Rowman & Littlefield Publishers, inc., Plymouth 2013, (cit. Timmons 2013), s. 112 f och Jamieson 2008, s. 77 ff.

⁵⁰ Ariansen 1993, s. 162 f.

⁵¹ Curry 2011, s. 73.

⁵² Huigens, Kyron, Street Crime, Corporate Crime, and Theories of Punishment: a Response to Brown, *Wake Forest Law Review*, vol. 37, nr. 1 2002, s. 9 f.

⁵³ Timmons 2013, s. 205 ff och Ariansen 1993, s. 119.

⁵⁴ Jamieson 2008 s. 94 f. Detta är bara en av Kants olika formuleringar av det kategoriska imperativet, men för att hålla denna introduktion kort kommer jag dock inte redogöra för andra varianter.

⁵⁵ Jamieson 2008 s. 95 f.

också djur. Som framgår nedan finns det också mörkgröna pliktetiska teorier.

Enligt pliktetiken är straffrättens huvudsakliga funktion att vedergälla de orätter som ett brott har inneburit. Den motiveras med andra ord av att den genom straff kan återställa rättvisan.⁵⁶

Dygdetiska teorier har en något annorlunda infallsvinkel. Dygdetiken fokuserar på karaktär; moraliskt goda är de handlingar som en dygdig person skulle göra. Det är alltså de ”dygdiga agenternas” agerande som ligger till grund för bedömningen av vilka handlingar som är goda, och inte tvärt om.⁵⁷ Med andra ord är goda handlingar sådana som en dygdig människa skulle utföra. Olika dygdetiska tänkare i olika historiska och kulturella kontexter har formulerat olika uppsättningar av dygder, men två klassiska exempel är visdom och måttfullhet. En dygd kan sägas vara en disposition för att tänka, känna och handla på ett visst sätt, att uppmärksamma situationer där en dygd är relevant, att handla av rätt anledningar, osv.⁵⁸ En måttfull person, till exempel, förstår när det är lämpligt att vara måttfull och handlar sedan därefter. Ett sådant beteende är enligt dygdetiken moraliskt gott. Dygdetiken lägger också stor vikt vid att varje individ ska få ”blomstra” (*”flourish”*), en slags självförverkligande av ens *karaktär*.⁵⁹

Centralt för dygdetiken i natursammanhang är att det inte finns något i teorin i sig som begränsar vad som kan vara föremål för dygdigt beteende.⁶⁰ Dygdetiska teorier kan därför enkelt anpassas för att se intrinsiskt värde i t.ex. djur eller en flod.⁶¹

⁵⁶ Huigens, Kyron, *Street Crime, Corporate Crime, and Theories of Punishment: a Response to Brown*, *Wake Forest Law Review*, vol. 37, nr. 1 2002, s. 9 f.

⁵⁷ Timmons 2013, s. 278 f.

⁵⁸ Jamieson 2008 s. 86, 89 f och James, Simon P., *Environmental Philosophy*, Polity Press, Cambridge 2015, s. 79.

⁵⁹ Timmons 2013, s. 296 ff.

⁶⁰ Curry 2011, s. 46.

⁶¹ Jamieson 2008 s. 145, 149.

Dygdetikens syn på straffrätten kan kopplas till vad som i avsnitt 2.3.1 har beskrivits som straffrättens moralbildande funktion. Enligt dygdetiken fyller straffrätten främst den funktionen att den är inskräpande, i betydelsen att den förmår folk att bete sig dygdigt, dvs. laglydigt. Detta omfattar ovan nämnda avskräckande och straffande. Avskräckandet sker genom ett internaliserande av lagreglerna som moral och straffandet behövs för att förmedla att lagvidrigt beteende är klandervärt.⁶²

3.3 Antropocentrisk miljöetik

Som jag tidigare redogjort för innebär ett antropocentriskt perspektiv att endast människan ses som innehavare av intrinsiskt värde. Också med ett antropocentrisk synsätt kan dock naturen ha ett värde, om än ett instrumentellt sådant i förhållande till människan. I detta avsnitt vill jag redogöra för antropocentriska sätt att motivera ett instrumentellt värnande om naturen. I grunden vilar de på att människan helt enkelt inte skulle klara sig utan den. De bygger till stor del också på insikten att det finns ett värde i att värna om framtida generationer; något som jag därför vill presentera först.

3.3.1 Framtida generationer av människor

Antropocentrismens fokus på människor behöver inte nödvändigtvis vara begränsat i tid utan kan också omfatta framtida generationer av människor. Resonemang om hur människor bör beaktas etiskt hör förvisso egentligen inte till miljöetiken, men aspekten av framtida generationer är så pass central för en antropocentrisk miljöetik att den ändå behöver redogöras för.

Konsekvens- respektive pliktetiker har olika syn på den etiska relevansen av framtida generationer. Min framställning fokuserar på konsekvensetiken, då den är mer relevant för en diskussion rörande framtida generationer i förhållande till miljöstraffrätten.

⁶² Huigens, Kyron, *Street Crime, Corporate Crime, and Theories of Punishment: a Response to Brown*, *Wake Forest Law Review*, vol. 37, nr. 1 2002, s. 11 och 19.

Ariansen introducerar ett konsekvensetiskt perspektiv på denna framtidsaspekt genom att kontrastera tankarna hos en klassisk filosof mot modernt beslutsfattande. Jeremy Bentham menade att framtida värden i princip inte ska räknas annorlunda än nutida; det innebär ingen moraliskt relevant skillnad om en olycka jag orsakar nu inträffar om en timme eller om en vecka. I beslutsteoretiska analyser däremot reduceras framtida värden, enligt Ariansen, och framtida fördelar eller människoliv värderas lägre ju längre in i framtiden de kommer att aktualiseras. Sådana analyser tar således inte hänsyn till framtida generationer i sig, och strider mot Benthams påbud.⁶³

Ekonomen Tyler Cowen och filosofen Derek Parfit belyser att med en sådan s.k. ”social discount rate”, dvs. att nedvärdera framtida värden, så kan att rädda ett nutida liv vara värt lika mycket som att rädda en miljon framtida liv. Med en årlig social discount rate på 1 % behöver de miljoner livet vara ca 1400 år bort för att vara lika mycket värda som ett liv idag. Med en årlig social discount rate på 10 % behöver de istället bara vara 145 år bort. För att göra denna abstrakta tanke mer förståelig använder de följande exempel:

”When the future comes, these benefits and costs will be no less real. Imagine finding out that you, having just reached your twenty-first birthday, must soon die of cancer because one evening Cleopatra wanted an extra helping of dessert. How could this be justified?”⁶⁴

Kopplingen mellan Kleopatras efterrätt och läsarens retoriskt använda död är kanske dock inte helt självklar. Ett seriösare (och tristare) exempel som Cowen och Parfit använder är den nutida hanteringen av kärnavfall eller utrotandet av en art. Vidare liknar författarna också avlägsenhet i tid med rumslig avlägsenhet. Det är knappast försvarbart att bry sig mindre om effekter som ens handlingar har långt borta ”at some rate of n per yard”.⁶⁵

⁶³ Ariansen 1993, s. 204 f.

⁶⁴ Cowen, Tyler och Parfit, Derek, *Against the Social Discount rate*, s. 144-161 i *Justice Between Age Groups and Generations*, red. av P. Laslett och J. Fishkin, New Haven: Yale University Press, 1992, (cit. Cowen och Parfit 1992), s. 145.

⁶⁵ Cowen och Parfit 1992 s. 159.

Det är här av vikt att betona att resonemangen ovan gäller *effekten i sig*, vilket måste skiljas från aspekten att våra förutsägelser om framtida konsekvenser kan vara felaktiga. Cowen och Parfit är tydliga med att det är rimligt att nedvärdera konsekvenser som är mindre sannolika (en s.k. ”probalistic discount rate”).⁶⁶

En snarlik aspekt som Ariansen belyser är att vi delar ansvaret för en viss framtida generation med alla mellanliggande generationer. Att någon annan skulle kunna ha möjlighet att reparera eventuella skador som vi åstadkommer kan möjligen mildra vårt nutida ansvar något.⁶⁷ Med tanke på att många miljö- och klimatskador som vi orsakar idag är irreparabla (t.ex. utrotning av arter)⁶⁸ är denna synpunkt dock något mindre viktig i just natursammanhang.

3.3.2 Resursförvaltar- och bevarandeperspektiven

Nära kopplat till idén att vi behöver värna om framtida generationer är resursförvaltar- och bevarandeperspektiven. Det är egentligen inte teori-bildningar, utan kan snarare sägas vara politiska förhållningssätt som följer av insikterna att framtida generationer har ett värde och att framtida generationer kommer behöva resurser och en fungerande natur. Eftersom dessa förhållningssätt är mycket inflytelserika vill jag ändå behandla dem för sig.

Ariansen introducerar *resursförvaltarperspektivet* som något sprunget ur förståelsen av att vi närmar oss gränsen för utnyttjande av naturens råvaruresurser. Produktion och konsumtion behöver därför ställas om så att föroreningar undviks *i möjligaste mån*. Vi behöver hushålla med icke-förnyelsebara resurser och söka efter alternativ att ersätta dem med. Avfall

⁶⁶ Cowen och Parfit 1992 s. 146 f.

⁶⁷ Ariansen 1993, s. 206.

⁶⁸ Se inledningen i kap. 1.

som uppstår ska dessutom deponeras så att det inte skadar människor och deras direkta omgivning. Centralt är dock, som Ariansen poängterar, att naturen får utnyttjas. Exploateringen ska dock ”vara så effektiv som möjligt när det gäller utnyttjandegrad, och den måste ha tidig blick för ersättningsresurser när man börjar se slutet på de hittills använda icke-förnyelsebara resurserna”. Tankesättet inbegriper en tro på att den ekonomiska tillväxten kan fortsätta om vi bara blir bättre på att hushålla med resurserna.⁶⁹

Bevarandeperspektivet går något längre och erkänner ett instrumentellt värde i att delar av naturen får förbli orörd eller i huvudsak orörd. Naturen främjar mänskliga mål mer effektivt än vad människan själv kan göra. Ariansen listar, med hänvisning till Fox, ett antal argument som framförs till förmån för bevarandeperspektivet:

- Naturen ger oss de bästa produkterna,
- orörd natur ger tidiga signaler om hotande ekologiska skador, innan de direkt hotar människor,
- orörd natur fungerar som experimentvillkor och referenssystem för vetenskapliga experiment,
- orörd natur ger de bästa förhållandena för att bevara vissa typer av resurser (exempelvis genetisk mångfald),
- orörd natur är den bästa källan till rekreation och estetisk glädje och likväl en källa till religiösa eller andliga upplevelser.⁷⁰

Jag vill här påminna om att dessa aspekter enligt detta tankesätt är värdefulla bara för att de *gagnar människan*, och att naturen inte på något sätt har ett egenvärde.

⁶⁹ Ariansen 1993, s. 132 f.

⁷⁰ Ariansen 1993, s. 136 ff. Se också Fox, Warwick, *Toward a Transpersonal Ecology*, Shambala Publications, Boston 1990.

3.4 Mellangrön etik

Mellangröna etiska teorier sträcker sig bortanför antropocentrismens fokus på människor och menar att också andra organismer kan ha ett intrinsiskt värde. De bygger på ett utvidgande av tidigare rent antropocentriska teorier, s.k. *moral extensionism*. Ett annat tydligt karaktärsdrag är att de fokuserar på värdet i *individer*, och erkänner inga mer abstrakta värden som det av en art, ett ekosystem osv. Det är detta som skiljer dem från de mörkgröna teorierna.⁷¹ Jag kommer i det fortsatta att redogöra för tre olika teorier som var och en har varit, och fortfarande är, mycket inflytelserika: Singers djur-omfattande utilitarism, Regans djur omfattande pliktetik samt Taylors och Goodpasters två biocentriska perspektiv som omfattar allt levande.

3.4.1 Djurens frigörelse

Utilitaristen Peter Singer skrev på 1970-talet den mycket inflytelserika och kontroversiella boken *Animal Liberation*. Boken är skriven med en tydlig praktisk koppling; Singer ville (och vill)⁷² se ett slut på människans fruktansvärda behandling av djur inom matindustrin.

Grunden i Singers tanke var att det inte finns något godtagbart skäl att moraliskt negligera andra djurarters lidande. Han baserar sina tankar på en jämlikhetsprincip som innebär att intressena hos varje varelse som berörs av en handling bör tas i beaktande och ges samma vikt som *samma slags intressen* hos vilken annan varelse som helst.⁷³ Singer hänvisar vidare särskilt till följande kända citat av Bentham gällande grunden för att ta moralisk hänsyn till en varelse: ”Frågan är inte: Kan de resonera?, ej heller: Kan de tala? utan: Kan de lida?”.⁷⁴ Eller som Singer själv formulerade det: ”förmågan att lida är [...] inte bara ett nödvändigt skäl, utan också ett

⁷¹ Curry 2011, s. 71 f.

⁷² Se ex. den samtida essän *If Fish Could Scream* publicerad 2016 i Singer, Peter, *Ethics In the Real World – 82 Essays on Things That Matter*, Princeton University Press, Woodstock 2016, s. 44 ff.

⁷³ Singer, Peter, *Djurens frigörelse*, 2 uppl. Nya Doxa, Falun 1999, (cit. Singer 1999), s. 35.

⁷⁴ Singer 1999, s. 37.

tillräckligt skäl, för att säga att varelsen har intressen – i varje fall ett intresse av att inte lida”.⁷⁵

Dessa tankar vidareutvecklades av Singer, som alltså menade att det är godtyckligt att inte beakta att också andra djur har intressen, eftersom de kan känna lidande (och lycka).⁷⁶ Han menar dock inte att detta innebär att alla djur måste behandlas exakt lika, precis som att jämlikhet mellan människor inte kräver identisk behandling; det kräver *lika hänsyn*. Hänsyn och omsorg i förhållande till uppväxande barn innebär bl.a. att lära dem att läsa. Hänsyn och omsorg i förhållande till grisar innebär att låta dem leva med andra grisar på ett ställe där det finns tillräckligt mycket mat och utrymme att springa fritt.⁷⁷

Att ta hänsyn till alla djurs förmåga att känna smärta innebär enligt Singer inte att alla liv är lika mycket värda. Självmedvetande, förmåga att tänka framåt, förmåga att ha förhoppningar och ambitioner för framtiden samt att ha meningsfulla relationer är några exempel på egenskaper som han menar är relevanta för frågan om att ta ett liv. Sådana egenskaper gör ett liv mer värdefullt eftersom det ökar den varelsens intresse av att fortsätta leva. Däremot innebär sådana egenskaper hos en varelse inte att dennes smärta är mer oönskad än samma smärta hos en varelse som saknar dem, eftersom, som Singer uttrycker det, ”smärta är smärta”.⁷⁸

Singers fokus på att ta hänsyn till olika varelsers intressen, oavsett vilken djurart det rör sig om, gör att hans tankar kan kategoriseras som mellangröna. Hans resonemang lämnar dock inget utrymme för att beakta annat än kännande individer. Han skriver exempelvis att ”Det vore nonsens att hävda att det låg i en stens intresse att inte bli sparkad längs vägen av en skolpojke. En sten har inte intressen eftersom den inte kan lida”.⁷⁹ Enligt

⁷⁵ Singer 1999, s. 37.

⁷⁶ Singer 1999, s. 36.

⁷⁷ Singer 1999, s. 32 och 35.

⁷⁸ Singer 1999, s. 50.

⁷⁹ Singer 1999, s. 37.

Singer finns det alltså inget intrinsiskt värde i växter, ekosystem eller en art i sig.

3.4.2 Djurens rättigheter

Några år efter Singers *Animal Liberation* kom filosofiprofessorn Tom Regans bok *The Case for Animal Rights*. Regan angrep frågan om hur vi ska förhålla oss till andra djur från ett pliktetiskt perspektiv, varför djurs rättigheter stod i fokus. Regan menade att Singers utilitarism trots sin goda vilja brister i att den tillåter att individer behandlas som medel istället för ändamål i sig. Utilitarismen missar att varje individ har ett inneboende värde.⁸⁰

Likt Singer började Regan med att se till skillnader och likheter mellan djur och människor. Istället för att hitta minsta gemensamma nämnare (smärta, i Singers fall), fokuserade Regan på eventuella skillnader i medvetande med anledning av bl.a. Kants idé av individers inneboende värde.

Regan inleder sitt resonemang med att argumentera för att djur har *beliefs and desires*, övertygelser och begär. Han menade att evolutionsteorin, djurs beteenden i allmänhet och hur vårt språk behandlar dem, talade för detta.⁸¹ Utifrån denna slutsats nyanserade Regan idén av vilka som besitter ett inneboende värde. Han gick längre än Kant och menade att ett inneboende värde följer med att någon är ”*subject-of-a-life*”. Han kategoriserar *subject-of-a-life* som att ha:

” [B]eliefs and desires; perception, memory and a sense of the future, including their own future; and emotional life together with feelings of pleasure and pain; preference- and welfare-interests; the ability to initiate action in pursuit of their desires and goals; a psychophysical identity over time; and an individual welfare in the sense that their experiential life fares well or ill for them, logically independently of their utility for others

⁸⁰ Regan, Tom, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 1983, (cit. Regan 1983), s. 228 ff och 239.

⁸¹ Regan 1983 s. 80 f och 175 ff.

and logically independently of their being the object of anyone else's interests.”⁸²

Regan utgår också från att moraliska individer har lika mycket inneboende värde; att påstå motsatsen skulle enligt honom vara oacceptabelt. Om olika personer hade olika mycket inneboende värde, exempelvis beroende på *hur* intelligenta eller självmedvetna de är, så öppnar det för att de med *mindre* inneboende värde kan offras för de med *mer* inneboende värde. En sådan tanke har enligt Regan precis samma brister som utilitarismen.⁸³ Eftersom det inneboende värdet på detta sätt är kategoriskt behöver också kriteriet för inneboende värdet vara det, dvs. kravet på att vara subject-of-a-life. Antingen är en subject-of-a-life, eller så är en inte det.⁸⁴

Kopplingen mellan detta inneboende värde och normativ etik gör Regan genom *the respect principle*, respektprincipen. I korthet innebär denna princip att vi har en plikt att behandla alla med ett inneboende värde på ett sätt som respekterar detta värde. Detta innebär bl.a. att det aldrig är rättfärdigat att behandla någon illa med hänvisning till att det leder till nytta för någon annan.⁸⁵ Respektprincipen leder också till att *the harm principle*, skadeprincipen, behöver efterföljas, innebärande att det som utgångspunkt är oacceptabelt att skada någon med ett inneboende värde.⁸⁶ Det är därför enligt Regan, för att ta ett tydligt exempel, oacceptabelt att döda en ko för att dess kött är gott att äta.⁸⁷ Det finns dock undantag när ett inneboende värde får kränkas, menar Regan. Han listar fyra sådana situationer, vilka kan sammanfattas som olika former av självförsvar och straffande av de skyldiga.⁸⁸

⁸² Regan 1983, s. 243.

⁸³ Regan 1983, s. 233 ff och 237 ff.

⁸⁴ Regan 1983, s. 244.

⁸⁵ Regan 1983, s. 258 f.

⁸⁶ Regan 1983, s. 262 f.

⁸⁷ Regan 1983, s. 330 f.

⁸⁸ Regan 1983, s. 287.

Enligt Regan själv kan hans teoribildning inte utvidgas till en mörkgrön etik. Han beskriver försök att hitta inneboende värde i saker som inte uppfyller the subject-of-a-life-kriteriet som extraordinärt svårt. Han menar att det är svårt att hitta likheter mellan egenskaper som t.ex. både en ek och en katt besitter, dvs. ett kategoriskt kriterium som sträcker sig längre än subject-of-a-life.⁸⁹ Eftersom det enbart är individer som kan inneha ett inneboende värde är det inte mer förkastligt att döda det sista exemplaret av en art, bara för att det skulle leda till en arts slutgiltiga utrotning.⁹⁰

3.4.3 Biocentrism

Ytterligare några år senare (1986) publicerades filosofiprofessorn Paul Taylors bok *Respect for nature*, vari han argumenterade för att också växter bör respekteras. Som han skrev:” To have the attitude of respect for nature is to regard the wild plants and animals of the Earth’s natural ecosystems as possessing inherent worth”.⁹¹ Taylor anlägger likt Regan ett pliktetiskt perspektiv.

Ett centralt begrepp i Taylors biocentrism är *the good of a being*, det som är bra för ett väsen. Begreppet innebär att det för vissa entiteter finns saker som är bra respektive dåliga för dem. Det är exempelvis bra för en växt att få sol och vatten, medan en hög med sand inte kan påverkas positivt eller negativt.⁹² Alla levande organismer, och endast levande organismer, har därför enligt Taylors teleologiska synsätt på liv ett sådant *good of their own*, saker som är gott i sig självt för dem.⁹³ Något förenklat kan hans fortsatta resonemang beskrivas som att eftersom organismer kan utsättas för vad som är bra respektive dåligt för dem, så har de ett inneboende värde. Med ett sådant inneboende värde medföljer enligt Taylor (1) att entiteten förtjänar moralisk hänsyn och omsorg, dvs. att bli betraktade som moraliska subjekt, och (2) att alla moraliska agenter som utgångspunkt har en skyldighet att

⁸⁹ Regan 1983, s. 245 f.

⁹⁰ Regan 1983, s. 359 f.

⁹¹ Taylor, Paul W., *Respect For Nature*, Princeton University Press, Princeton 1986, (cit. Taylor 1986), s. 71.

⁹² Taylor 1986, s. 60 f.

⁹³ Taylor 1986, s. 63.

främja eller bevara vad som är bra för entiteten, som ett mål i sig självt och för den aktuella entitetens skull.⁹⁴ Det som har ett inneboende värde behöver, med andra ord, respekteras. Mer utvecklat leder detta enligt Taylor också till att (1) ingen individ (djur eller växt) är i sig överlägsen en annan och alla har i grunden förmågan att inneha rättigheter, (2) ingen får ses blott som ett medel för någon annans mål, (3) främjandet av det goda för varje individ är att betrakta som ett yttersta mål för dennes skull och (4) det finns en skyldighet för andra moraliska subjekt att skydda och främja det som är bra för andra individer, vilket innefattar inställningen att det goda för individen borde förverkligas.⁹⁵

Dessa rättigheter och skyldigheter är dock inte absoluta, och Taylor listar likt Regan också principer när andras inneboende värde får kränkas. Den första är att självförsvar alltid är tillåtet, och de andra bygger på övervägningar av *hur* viktigt något är för en organism. De bygger alltså på en slags proportionalitet. Därför kan det, enligt Taylor, vara moraliskt godtagbart att hugga ned träd för att bygga sig ett hus, men aldrig att döda en elefant för att göra ett smycke av dess betar.⁹⁶

Taylor förespråkade vidare särskilt anammandet av en attityd med ”*respect for nature*”, vilket kan beskrivas som ett sätt att leva med ovanstående principer. Översatt till praktik menar Taylor att en *respect for nature* och principerna innebär att vi bör undvika att skada och störa ”*wild living things*” i naturen samt bevara deras roll i naturens ordning.⁹⁷

Även om Taylor markerade vikten av att se på naturen ur ett holistiskt perspektiv, dvs. ett helhetsperspektiv, i allmänhet,⁹⁸ var han också tydlig med att just moralisk hänsyn går att ta bara till enskilda individer (djur likväl som växter) och inte andra abstrakta saker som ekosystem eller arter.

⁹⁴ Taylor 1986, s. 75.

⁹⁵ Taylor 1986, s. 78 f.

⁹⁶ Taylor 1986, s. 263 ff.

⁹⁷ Taylor 1986, s. 81.

⁹⁸ Taylor 1986, s. 116 ff.

Bara individer kan ha ett ”good of their own”.⁹⁹ Detta gör Taylors teori till en mellangrön sådan.

En annan filosof som presenterade en biocentrisk teori är professorn i affärsetik Kenneth E. Goodpaster. Hans resonemang skiljer sig från Taylors på flertalet punkter, och det är inte heller lika ut- (eller in-)vecklat.

Goodpaster fokuserade på frågan *vad* som gör något moraliskt aktningvärt och avfärdade det utilitaristiska svaret smärta. Smärta, menade Goodpaster, är bara en biologisk funktion till för att undvika det som hotar livet; smärta är alltså bara ett medel för målet *liv*.¹⁰⁰ Detta sätt att nå slutsatsen att liv är grunden för moralisk hänsyn skiljer sig alltså från Taylors. Goodpaster menar dessutom att det är skillnad på ”moral considerability” och ”moral significance” vilket till skillnad från Taylors och Regans syn på saken innebär att olika individer kan vara olika mycket värda; exempelvis ett träd, en hund och en människa.¹⁰¹ Han lämnar dock frågan om vad som avgör hur mycket någon eller något är värt öppen.

För att avsluta avsnitt 3.4 om de mellangröna teorierna vill jag poängtera deras utmärkande individualism. Alla teorier jag nämnt ovan har det gemensamt att de uteslutande fokuserar på enskilda individer. Det finns inga abstrakta övergripande värden som kan utkonkurrera det hos individen (även om Singers utilitarism medger att det är bättre med nytta hos många än hos färre). Denna aspekt är viktigt att förstå inför uppsatsens kommande analys.

3.5 Mörkgrön etik

Mörkgröna etiska teorier går som tidigare nämnts längre än de mellangröna och intar ståndpunkten att intrinsiskt värde går att finna också i andra saker än individer. De värdesätter alltså också s.k. *holistiska* entiteter, utan att för

⁹⁹ Taylor 1986, s. 119.

¹⁰⁰ Goodpaster, Kenneth E., ”On Being Morally Considerable”, *Journal of Philosophy*, vol. 75, nr. 6 1978, s. 316.

¹⁰¹ Goodpaster, Kenneth E., ”On Being Morally Considerable”, *Journal of Philosophy*, vol. 75, nr. 6 1978, s. 311.

den delen negligera värdet av individer (de mörkgröna teorierna inrymmer alltså också mellangrön etik). Exempel på sådana holistiska entiteter är en art eller ett ekosystem. Mellangröna teorier kan se värdet i varje enskild individ som utgör en art eller ett ekosystem, men inte själva helheten i sig. Mer om detta nedan. Curry sätter följande två krav på en teori för att den ska kunna klassas som mörkgrön:

1. "It must be able to recognize the value, and therefore support the ethical defence, of the integrity of species and of ecosystemic places, as well as human and nonhuman organisms. So it is holistic, although not in the sense of excluding considerations of individual value.
2. Within nature-as-value, it must (a) allow for conflicts between interests of human and nonhuman nature; (b) allow purely human interests, on occasion, to lose. (It is hardly a level playing-field otherwise.)"¹⁰²

Teorierna i detta kapitel uppfyller dessa två krav. Jag vill inleda med att redogöra för Aldo Leopolds mycket inflytelserika *Land Ethic* som i stort sett alla andra teorier på något sätt behöver förhålla sig till. Därefter redogör jag för Baird Callicotts vidarearbeten av Leopolds tankar, innan jag slutligen vänder mig till Arne Næss och hans *djupa ekologi*.

3.5.1 The Land Ethic

Naturbevararen Aldo Leopold, som citeras i avsnitt 3.3, skrev redan på 40-talet boken *A Sand County Almanac and Sketches Here and There*. Han presenterade däri vad han kallade för the Land Ethic. Alla etiska modeller bygger enligt Leopold på premissen att varje individ är medlem i ett "community", ett sammanhang, en gemenskap, med andra ömsesidigt beroende individer. Vi är beroende av naturen i vår omgivning. Vad the Land Ethic gör (och gjorde, långt innan ovan nämnda mellangröna teorier formulerades) är att utöka gränserna för vårt moraliska sammanhang till att inte bara omfatta andra människor utan att också "include soils, waters,

¹⁰² Curry 2011, s. 92.

plants, and animals, or collectively: the land".¹⁰³ Att teorin gavs namnet just the *Land Ethic* är alltså något olyckligt, eftersom den också berör vatten och det som lever däri. Leopold sammanfattar sedan själv sin tanke som att:

"In short, a land ethic changes the role of *Homo sapiens*, from conqueror of the land-community to plain member and citizen of it. It implies respect for his fellow-members, and also respect for the community as such."¹⁰⁴

Det är alltså den avslutande delen av citatets andra mening som gör the *Land Ethic* till mörkgrön teori. I och med inkludandet av "the community as such" blir det tydligt att också naturen som helhet har ett värde i sig, vilket är utmärkande för mörkgröna teorier.

Mer etiskt konkret är enligt Leopold en handling moraliskt riktig när den bevarar integriteten, stabiliteten och skönheten i det naturliga sammanhanget. En handling är istället ond om den gör det motsatta.¹⁰⁵ Efterkommande filosofer har diskuterat huruvida Leopold var konsekvens-, plikt- eller dygdetiker men ingen konsensus har nåtts.¹⁰⁶ Trots detta har Leopolds tankesätt och formuleringar fått stort genomslag, om inte annat känslomässigt. Särskilt professorn i filosofi och naturresurser J. Baird Callicott har vidarearbetat Leopolds idéer.¹⁰⁷

En särskild aspekt av Leopolds *Land Ethic* är att värdet av en individ påverkas av helheten som individen är en del av. Callicott menade i sina vidarearbeten av Leopolds teori att "the preciousness of individual deer, as of any other specimen, is inversely proportional to the population of the

¹⁰³ Leopold 1949, Foreword, s. 203 f.

¹⁰⁴ Leopold 1949, Foreword, s. 204.

¹⁰⁵ Leopold 1949, Foreword, s. 224 f.

¹⁰⁶ Jamieson 2008, s. 150.

¹⁰⁷ Se ex. Callicott, J. Baird, Animal Liberation: a triangular affair, *Environmental Ethics*, nr. 2, 1980, s. 311-338 och Callicott, J. Baird, *Thinking Like a Planet: The Land Ethic and the Earth Ethic*, Oxford University Press, Oxford 2014, (cit. Callicott 2014).

species”.¹⁰⁸ I Jamiesons mening innebär detta att värdet av varje enskild människa minskar något för varje barn som föds. Ett djur av en djurart som är utrotningshotad skulle då också vara värd avsevärt mer än en människa.¹⁰⁹

3.5.2 The Earth Ethic

Ett av Callicotts fortsättningsarbeten är vad han kallar för *the Earth Ethic*. Callicott beskriver själv bakgrunden till teorin som att han kom att finna Leopolds Land Ethic för begränsad i tid och rum. Den fokuserar på lokala biotiska gemenskaper och ekosystem, medan vår tids mest allvarliga bekymmer (ex. klimatförändringar och massutrotningar)¹¹⁰ förekommer på en rumsligt global och en tidsmässigt betydligt förlängd skala.¹¹¹ Callicott utvecklar därför andra skissartade tankar som Leopold författade. Vad Callicott skriver om en potentiellt *pliktetisk* Earth Ethic är den av dessa olika tankar som mest går att likna vid en konkret teoribildning och därför den jag vill redogöra för.¹¹²

Den pliktetiska varianten baseras på Leopolds spekulationer kring idén att betrakta vår planet som levande, som *ett liv*. Grunden för detta synsätt kan, enligt Callicott, bl.a. beskrivas som att allt levande på jorden utgör en integrerad helhet; ”living organisms do not inhabit the Earth piecemeal”.¹¹³ Alla livsformer är alltså beroende av varandra. Därför, för att använda Callicotts formulering, ”not only is there life *on* Earth, the Earth is, as a whole, a living planet”.¹¹⁴

¹⁰⁸ Callicott, J. Baird, Animal Liberation: a triangular affair, *Environmental Ethics*, nr. 2, 1980, s. 326.

¹⁰⁹ Jamieson 2008, s. 152.

¹¹⁰ Se inledningen i kap. 1.

¹¹¹ Callicott 2014, s. 5.

¹¹² Callicott 2014, s. 159. Leopold resonerade kring olika etiska traditioner att basera en earth ethic på: ett pliktetiskt, ett dygdetiskt och ett konsekvensetiskt. Potentialen i pliktetiken är det som får överlägset mest utrymme i Leopolds texter.

¹¹³ Callicott 2014, s. 206.

¹¹⁴ Callicott 2014, s. 207.

I Callicotts mening verkar Leopold ha intresserat sig för tanken att betrakta jorden som en enda stor organism (av senare filosofer kallad *Gaia-teori*).¹¹⁵ Ett alternativt och mindre spekulativt synsätt som Callicott själv förespråkar (med hänvisning till Margulis) är att betrakta jorden som ett enda stort *levande* ekosystem.¹¹⁶ Om jorden är ett liv kan en koppling göras till sådan biocentrism som kräver att alla liv behandlas med respekt. På så sätt får vi moraliska skäl att värna om jordens bästa *i sig*. Callicott finner Goodpasters biocentrism¹¹⁷ som mest lämplig att anamma av tre skäl: (1) dess uppfattning av liv är inte teleologisk, vilket stämmer bra överens med flertalet Gaia-resonemang, (2) den tillåter varierande grader av ”moral significance” vilket gör den flexibel och (3) Goodpasters uppfattning att den av psykologiska skäl är omöjlig att applicera helt strikt och därför snarare ska förstås som en ”encouragement in the direction of nutritional, scientific, and medical practices of a genuinely life-respecting sort”.¹¹⁸

3.5.3 Djup ekologi

Lika självklart som att Aldo Leopolds verk behöver nämnas i denna uppsats är att detsamma gäller filosofiprofessorn Arne Næss tankar. Hans idéer sträcker sig längre än att vara en renodlad etisk teori, och dess grundstomme skulle på vissa sätt mer kunna beskrivas som ett förklarande av den mörkgröna kategorin som helhet. Næss mycket stora inflytande gör det dock nödvändigt att kort redogöra för den ändå.

Næss skiljer på *the shallow ecology movement* och, vad som namngett teorin, *the deep ecology movement*. Enligt Næss kämpar *the shallow ecology movement* mot utsläpp och kommande resursbrist med det huvudsakliga motivet att värna om hälsan och välståndet hos människor i ”developed countries”.¹¹⁹ Detta påminner om det Ariansen kallar de tidigare

¹¹⁵ Callicott 2014, s. 206 ff.

¹¹⁶ Callicott 2014, s. 208 f.

¹¹⁷ Se avsnitt 3.4.3.

¹¹⁸ Callicott 2014, s. 232 ff. För citatet se Goodpaster, Kenneth E., “On Being Morally Considerable”, *Journal of Philosophy*, vol. 75, nr. 6 1978, s. 324.

¹¹⁹ Naess, Arne, *The Shallow and the Deep, Long Range Ecology Movement. A Summary*, *Inquiry* vol. 16, 1973 s. 95-100.

nämnda resursförvaltar- och bevarandeperspektiven.¹²⁰ Näss kontrasterade alltså detta med djup ekologi som han konceptualiserade genom att presentera åtta centrala principer som kan sammanfattas som följande:

1. Både människors och icke-människors välbefinnande och blomstrande har intrinsiskt värde.
2. Den biologiska mångfalden bidrar till förverkligandet av dessa värden och är dessutom värdefull i sig själv.
3. Människor har ingen rätt att reducera denna mångfald med undantag från att tillfredsställa livsnödvändiga behov.
4. Människors och deras kulturers blomstrande är kompatibelt med en substantiell minskning av den mänskliga populationen. Detta är nödvändigt för att icke-mänskligt liv ska kunna blomstra.
5. Dagens mänskliga störning av den icke-mänskliga världen är mycket stor och situationen förvärras hastigt.
6. Våra policier behöver därför förändras. Det kommer påverka våra grundläggande ekonomiska, teknologiska och ideologiska strukturer.
7. Denna förändring i våra attityder kommer föra med sig en uppskattning av faktisk livskvalitet istället för ett ständigt strävande efter högre levnadsstandard.
8. Alla som delar dessa uppfattningar har en skyldighet att verka för de nödvändiga förändringarna.¹²¹

En stomme i djup ekologi är insikten att människan inte är skild från naturen. Som Näss själv uttryckte det: "The deep ecology movement rejects the human-in-environment image in favor of the relational, total-field image: organisms as knots in the biospherical net or field of intrinsic

¹²⁰ Se avsnitt 3.3.2.

¹²¹ Näss, Arne, *The Basics of Deep Ecology*, 1987, läst i Drengson, Alan, red. *The Selected Works of Arne Naess*, Springer, Dordrecht 2005, s. 18 ff. Curry anmärker att dessa principer vid en strikt läsning inte innehåller några mörkgröna värden (såsom arter och ekosystem). Han argumenterar dock för att teorin ändå ska betraktas som mörkgrön, både med hänsyn till vad han menar att dess grundare avsåg och hur den har förstått av andra, se Curry, 2011, s. 102. Även om jag delar Currys slutsats tycker jag han missar att principerna tydligt förmedlar att det finns ett värde i sig i icke-mänsklig "richness and diversity". Ett inneboende värde i artrikedom och mångfald sträcker sig utöver att bara se ett sådant värde i enskilda individer, och jag kommer därför att behandla Näss djupa ekologi som mörkgrön.

relations".¹²² Denna aspekt vidarearbetade Næss i en särskild del, ett slags tillägg, av den djupa ekologin som han kallade för *Ekosofi T*. Denna del har i huvudsak två poänger, varav den första i princip handlar om identitet och självförverkligande. Næss menade att människans identitet utvecklas under växelverkan mellan miljö och organism. Det finns inget fysiskt isolerat jag.¹²³ Næss skriver utförligt om sina tankar på denna punkt,¹²⁴ men jag tycker Curry sammanfattar dem väl: "The hope is that since one's own nature is identical with nature's nature, so to speak, then one would no more harm the natural world unnecessarily than one would harm oneself; and ethics, at least as any kind of rules or imperatives, becomes redundant."¹²⁵ Den andra poängen rör jämlikhet mellan arter, också bl.a. vad gäller självförverkligande. Næss menade att människor såväl som andra djur och växter har en rätt till utveckling och självförverkligande; "de har *livets rätt*".¹²⁶ Eftersom livets framväxt i allmänhet är en helt enhetlig process är också denna rätt att utvecklas helt enhetlig. Ingen art har därför, i Næss mening, större rätt att leva och utvecklas än andra. Han kallade detta för *likarättsprincipen*.¹²⁷

Kritiker av Næss har framhållit att han inte ordentligt har lyckats förklara hur det kan vara rimligt att exempelvis ostron och bakterier kan ha intressen av moralisk relevans.¹²⁸ Næss har kommenterat denna kritik genom att poängtera att hans tankar ska ses som vägledande principer snarare än absoluta regler.¹²⁹

I min mening är det enkelt att se dygdetiska influenser i vad Næss skriver, särskilt vad gäller självförverkligande. Identitet (som jag tycker Næss

¹²² Naess, Arne, *The Shallow and the Deep, Long Range Ecology Movement. A Summary, Inquiry* vol. 16, 1973 s. 95 ff.

¹²³ Næss, Arne, *Ekologi, Samhälle och Livsstil*, LTs förlag, Stockholm 1981, (cit. Næss 1981), s. 283.

¹²⁴ Se Næss 1981, s. 283 ff och 297 ff.

¹²⁵ Curry 2011, s. 102 f.

¹²⁶ Næss 1981, s. 284.

¹²⁷ Næss 1981, s. 285 ff.

¹²⁸ Brennan, Andrew and Yeuk-Sze Lo, "Environmental Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

¹²⁹ Curry 2011, s. 105.

använder ganska synonymt med *karaktär*) och självförverkligande är typiskt sett centrala begrepp i just dygdetiska teorier.¹³⁰ Det är denna hållning som tillåter hans teori att vara förhållningsvis något mer oskarp (mer som vägledande principer) än tidigare teorier; den behöver till skillnad från konsekvensetiska och pliktetiska teorier inte ha en eller några få helomfattande maximer. Detta kan ses som en svaghet, men den medföljande flexibiliteten kan likväl vara en styrka.

Som en avrundning av dessa avsnitt om de mörkgröna teorierna vill jag understryka deras fokus på helheter. Jag vill också belysa att alla tre teorier som jag redogjort för ovan har framhållit att de inte bör ses som absoluta regler utan mer, som Næss uttryckte det, som vägledande principer. Tyvärr ligger det utanför denna uppsats att diskutera vilka metaetiska följder en sådan syn innebär.

3.6 Kapitelavslutning

Detta kapitel har varit avsett att svara på uppsatsens första frågeställning: Vad säger miljöetiken om människans förhållande till djur och natur? Som framgått av ovanstående avsnitt finns (föga förvånande) inget enhetligt svar. En antropocentrisk miljöetik bygger till stor del på insikten att vi behöver ta hänsyn till framtida generationer och därför i vart fall till viss del värna om naturen. De mellangröna teorierna utvidgar klassiskt antropocentriska etiker till att omfatta också djur och växter med fokus på individen. De mörkgröna teorierna lägger därutöver till vägledande principer om hur vi dessutom bör beakta abstrakta helhetsvärden, såsom arter och ekosystem. Min förhoppning är att jag med detta kapitel har gett läsaren viss insikt i de mest inflytelserika och uppmärksammade teorierna på området. Med det sagt är det dags att gå vidare till nästa frågeställning.

¹³⁰ Se avsnitt 3.2.

För att underlätta för läsaren har jag sammanställt följande tabell över de teorier som jag behandlat:

<u>Kategorier</u>	<u>Teorier</u>	<u>Huvuddrag</u>
<u>Antropocentrism:</u> Bara människor är värdefulla i sig.	”Framtida generationer”	Vi bör beakta framtida generationer av människor
	Resursförvaltar- och bevarande-perspektivet.	Vi bör hushålla med naturresurser och en orörd natur tjänar oss bäst.
<u>Mellangrön etik:</u> Också djur (och växter) är värdefulla i sig.	Djurens frigörelse	Vi bör beakta och minimera medvetna djurs lidande.
	Djurens rättigheter	Vi bör respektera medvetna djurs inneboende värde
	Biocentrism	Alla organismer bör respekteras och få sina intressen främjade.
<u>Mörkgrön etik:</u> Också abstrakta helheter kan vara värdefulla i sig, t.ex. arter och ekosystem.	The Land Ethic	Vi bör bevara den naturliga ordningen.
	The Earth Ethic (och Gaia-teori)	Planeten jorden är ett enda stort levande ekosystem som vi bör respektera.
	Djup ekologi	Människan är en del av naturen och båda bör tillåtas att blomstra.

4 Miljöstraffrättens värderingar

*”Vill du ha levande tallar
som står i skogen och susar,
eller vill du ha flera Damernas Värld?
Hur vill du ha det?
Det är bara att bestämma sig.”*

Allan Edwall
Bestäm dig

I detta kapitel avser jag försöka besvara uppsatsens andra frågeställning: Hur förhåller sig miljöstraffrätten till miljöetiken? Jag kommer därför gå igenom de värderingar som miljöstraffrätten bygger på och som kommer till uttryck i dess utformning och praktik.

Miljöstraffrätten kan sägas vara en förening av miljörett och straffrätt och påverkas av principer från båda dessa områden. Det finns därför anledning att först se till hur både straffrättens och miljörettens allmänna värdegrunder förhåller sig till miljöetik. Därefter behandlar jag de etiska värderingar som kommer uttryck i miljöstraffrättens kriminaliseringar och påföljder, i enlighet med den koppling mellan etik och straffrätt som framgår i avsnitt 2.3. Avslutningsvis följer en kort sammanfattning.

Jag vill dock redan i detta skede presentera en säregen aspekt av miljöstraffrättens förhållande till etik som jag tror det är nyttigt att ha med för de kommande avsnitten: dess inbyggda spänningar. Att miljöstraffrätten behöver förhålla sig till miljörettens tillståndssystem gör att den dras åt två olika håll, samtidigt. Träskman sammanfattar denna aspekt väl:

”När man på kriminaliseringsnivån formulerar brottsbeskrivningar som avser att skydda miljön sker det i syfte att förebygga framtida miljöskador och risker för miljöskador. Men dessa risker och dessa skador kommer i allt väsentligt från en källa som samhället i många avseende önskar skydda, nämligen den ekonomiska produktionen. Skadorna och riskernas uppkomst är direkt anknuten till produktionen av samhällets materiella

välfärd. Det finns en källa som i visst avseende är ond, men samma källa är livsviktig för många av de grundläggande ekonomiska funktionerna.”¹³¹

Denna motstridighet är i min mening ständigt närvarande när miljöstraffrätten ska kopplas till etiska resonemang, och kommer att aktualiseras senare i analysen.

4.1 Straffrättens miljöetiska värdegrund

Miljöstraffrätten är som sagt en del av straffrätten, och det finns därför en poäng i att beskriva denna bakomliggande kontext och de värderingar som den bygger på i förhållande till miljöetiken.¹³² Förvisso ger, föga förvånande, varken doktrin eller förarbeten ett entydigt svar på frågan om vilka värdegrunder straffrätten i allmänhet bygger på. Däremot menar jag att det går att se ett tydligt antropocentriskt fokus i hur straffrätten behandlas i svensk doktrin.

För att exemplifiera detta vill jag redogöra för hur de inflytelserika straffrättsprofessorerna Asp, Ulväng och Jareborg diskuterar straffrättens existensberättigande. Asp m.fl. listar en statspolitisk motivering (förhindra statens upplösning), en socialpsykologisk motivering (såsom att tillfredsställa rättvisekrav och förhindra hämndaktioner) och två mer direkt etiska motiveringar. De två etiska motiveringarna lyder ”ett fungerande straffrätts-system är nödvändigt för att göra livet i ett samhälle drägligt *för envar*” (min kurs.) respektive ”förövandet av otillåtna gärningar bör mötas av en reaktion som innefattar klander”.¹³³ Dessa fyra argument kan sägas spegla olika skyddsintressen. Särskilt argumentet om ett drägligt liv för (som det får förstås: endast) människor är intressant, eftersom inget annat intrinsiskt skyddsvärde än människan nämns. Att förhindra icke-mänskligt lidande, för att ta ett exempel, är alltså inte något som straffrätten värnar *i sig*. Att

¹³¹ Träskman 2010 s. 24.

¹³² Träskman 2010 s. 16.

¹³³ Asp m.fl. 2013, s. 36.

erkänna intrinsikalt värde endast i människan är som tidigare nämnts kärnan i antropocentrismen. Asps m.fl. lista är alltså en antydning om att straffrätten som utgångspunkt har ett antropocentriskt fokus.

Straffrätten kan dock inte sägas vara uteslutande antropocentrisk, vilket blir tydligt av den straffrättsliga regleringen av djurskydd.¹³⁴ Min poäng är snarare att när straffrättens funktion diskuteras, när skälen för dess existens listas, så nämns inga andra värden än de mänskliga. Att använda straffrätten för att värna om andra värden har inte ansetts relevant för diskussionen. Ett straffrättsligt värnande om icke-antropocentriska värden kan sägas ligga utanför det normala.

4.2 Miljörättens miljöetiska värdegrund

Jag vill nu se till miljörättens förarbeten och de etiska resonemang som förs där. Eftersom miljöstraffrätten är en del av miljörätten är det dessa förarbeten som är centrala. Inledningsvis vill jag behandla vad som uttryckligen förmedlas i lagtext, om än med viss kontext given av den relevanta propositionen. Därefter ser jag till miljöbalkens förarbeten: Först Miljöskyddskommitténs betänkande (SOU 1993:27) och sedan propositionen (prop. 1997/98:45).

4.2.1 Målparagrafen

Miljöbalkens första paragraf (1:1 MB) klargör syftet med balken, som inrymmer miljöstraffrätten. Paragrafens första stycke lyder:

”Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.”¹³⁵

¹³⁴ Se prop. 2017/18: 147 s. 54.

¹³⁵ Propositionen bakom balken (1997/98:45) innehåller tidigt ungefär samma formulering, se. prop 1997/98:45 s. 1.

Detta motsvarar mycket tydligt ett antropocentriskt perspektiv, vilket blir tydligt om stycket delas upp i sina två meningar. Den första meningen är den vars formulering faktiskt uttrycker balkens syfte. Syftet *är* att främja en hälsosam och god miljö för kommande generationer. Det är det *intrinsikala* värdet. Den andra meningen uttrycker insikter om vilka *instrumentella* värden som behöver värnas för att uppnå målet i första meningen. En god miljö sätts alltså värdemässigt i relation till kommande generationer (av människor). Formuleringen att naturen har ”ett skyddsvärde” är alltså förhållandevis intetsägande, eftersom den saknar tillägget ”i sig”. Naturen särskiljs därför inte etiskt från andra allmänt skyddsvärda saker i samhället, t.ex. vägförbindelser, dataintegritet eller en flygplats. Särskilt värt att anmärka är också uttrycket att människan har en *rätt* att förändra och bruka naturen. Ingenstans nämns, vad jag kan se, var denna rätt kommer från.

Målparagrafens (1:1 MB) andra stycke lyder:

”Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att från en ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås”

I denna lista nämns typiska mörkgröna värden, som att naturmiljöer i allmänhet och den biologiska mångfalden ska värnas. I min mening är det dock åter intressant att se till hur formuleringarna i paragrafen förhåller sig till varandra. Detta andra stycke saknar det första styckets tydliga formulering av vad som är balkens syfte. Här nämns istället vad som närmast kan förstås som delmål. I propositionen förtydligas också att denna uppräknings

står i relation till balkens ovan nämnda antropocentriska mål. Där skrevs uttryckligen ”För att uppnå målet skall miljöbalken tillämpas så att 1. människors hälsa och miljön skyddas [...]” (min kursiv.).¹³⁶ Detta andra stycke innehåller alltså till synes också blott instrumentella värden i förhållande till det först klargjorda intrinsikala målet att människor tillförsäkras en god miljö. Sammanfattningsvis kan sägas att miljöbalkens målparagraf förvisso nämner mörkgröna värden. Vid beaktande av dess struktur och formuleringar förmedlar den dock huvudsakligen att balkens *yttersta* mål är människans tillgång till en hälsosam och god miljö. Som helhet måste alltså målparagrafen ses som antropocentrisk.

4.2.2 Miljöskyddskommitténs betänkande

Jag vill nu se till *Miljöskyddskommitténs betänkande* (SOU 1993:27). Kommitténs förslag till målparagraf står som en intressant kontrast till den idag gällande version som redogjorts för ovan. Kommittéförslaget målparagraf listar nämligen mörkgröna värden jämsides med de antropocentriska; de är till synes likvärdiga mål. Enligt betänkandet skulle alltså t.ex. att bevara den biologiska mångfalden vara lika mycket ett av balkens yttersta mål som en god miljö för människor.¹³⁷ Formuleringarna och strukturen i kommitténs förslag innebär alltså inte att människors behov nödvändigtvis är överordnat naturen i sig.

Förhållandet mellan värdet av en god miljö för människan och naturens värde i sig behandlades också uttryckligen av kommittén. Den kommenterade vilka etiska grundvalar som betänkandet bygger på. Efter att ha beskrivit vad antropocentrisk respektive biocentrisk etik går ut på skrev kommittén:

”I dagens svenska samhälle bedrivs miljöarbetet, liksom allt annat samhällsarbete, i huvudsak utifrån antropocentriska utgångspunkter. Det är alltså i första hand människans behov i förhållande till naturen som

¹³⁶ Prop 1997/98:45 s. 161.

¹³⁷ SOU 1993:27 s. 18 och 79.

utgör motiv för olika åtgärder. Även vårt förslag till miljöbalk bygger på denna grundsyn. För den skull bör inte de biocentriska motiven för att bevara växt- och djurliv fränkännas betydelse.”¹³⁸

Betänkande vilar alltså uttryckligen på en antropocentrisk grund, men innehåller inte ett absolut ställningstagande mot den mellangröna etik som biocentrism motsvarar. Tyvärr saknas ytterligare diskussioner eller motiveringar för betänkandes antropocentriska grund. Inte heller diskuteras *till vilken grad* biocentriska motiv bör ha betydelse.

Kommitténs förslag till målparagraf innehåller alltså mörkgröna värden trots att betänkandet uttryckligen grundades på en antropocentrism. Jag vill vidare lyfta ett citat från betänkandet som jag tycker kan läggas till grund för ett ifrågasättande av vilken etisk tyngd kommittén egentligen lade vid de mörkgröna värden som listas i målparagrafen.

I ett avsnitt om biologisk mångfald använde kommittén formuleringen att det är ”etiskt tvivelaktigt” att utrota unika livsformer.¹³⁹ Avsnittet handlar om att den biologiska mångfalden är nyttig för människan eftersom den kan ligga till grund för läkemedel etc. Som i förbifarten nämns där att det också, rent allmänt, dvs. utöver att den biologiska mångfalden är nyttig för människan, är just ”etiskt tvivelaktigt” att utrota unika livsformer. Detta tämligen svaga påstående om att det eventuellt kan vara omoraliskt att utrota arter står i stark kontrast mot målparagrafens tydliga värnande om den biologiska mångfalden. Det framstår som märkligt och motsägelsefullt att en kommitté som uttryckte att ett av balkens yttersta mål är att bevara den biologiska mångfalden inte kunde sträcka sig längre än att påstå att det är ”etiskt tvivelaktigt” att utrota de arter som mångfalden består av. Om det på sin höjd är etiskt tvivelaktigt att utrota arter kan inte den biologiska mångfalden samtidigt vara intrinsikalt värdefull. Detta talar tydligt för

¹³⁸ SOU 1993:27 s. 466.

¹³⁹ SOU 1993:27 s. 237.

kommitténs självinsikt, nämligen att betänkandet bygger helt och håller på en antropocentrisk grund.

4.2.3 Miljöbalkens proposition

I *propositionen till miljöbalken* (prop. 1997/98:45) utvecklas utgångspunkterna för balken på andra sätt. Ambitionen att ”skydda miljön genom att få ned utsläppen under nivåer som varken hotar människors hälsa eller ekosystemen” poängteras. Vidare anges det vara viktigt för en hållbar utveckling att förverkliga en ”effektiv användning av energi och andra naturresurser och en hållbar försörjning för att säkra ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga, samt en utformning av markanvändning och samhällsbyggande som slår vakt om den materiella grunden för produktionen och välfärd också för kommande generationer”.¹⁴⁰ Om en läsare studerar endast den första meningen ovan skulle ett mörkgrönt perspektiv kunna utläsas, där specifikt *ekosystemen* anses intrinsiskt skyddsvärda. De framstår som likvärdiga med människors hälsa. Nästa mening, som följer något senare i samma stycke, antyder dock ganska klart att ekosystemen istället har ett instrumentellt värde som produktionsmedel. Formuleringen bygger i min mening tydligt på det antropocentriska resursförvaltar- och bevarandeperspektiv jag tidigare redogjort för.¹⁴¹ Att förvalta de resurser som kan exploateras motsvaras av uttrycket att ”slå vakt om den materiella grunden för produktionen”. Att till viss del lämna naturen orörd så att den kan producera produkter för oss speglas i formuleringen att ”säkra ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga”. Dessa perspektiv har också lämnat tydliga avtryck i målparagrafens ovan citerade andra stycke; särskilt punkterna 4 och 5 som berör just hushållning med både resurser och natur.

De särskilda författningskommentarerna ger oss också skäl att återvända till miljöbalkens målparagraf (1:1 MB). Kommentaren består till största del av meningar om naturens vikt för människan, men innehåller också

¹⁴⁰ Prop 1997/98:45 s. 153.

¹⁴¹ Se avsnitt 3.3.2.

formuleringen: ”Naturen utgör inte bara livsmiljö för människan utan har dessutom ett *eget skyddsvärde*”¹⁴² (min kursiv.). Att naturen har ett eget skyddsvärde får förstås som synonymt med att den har ett värde i sig själv, ett intrinsikalt värde. Här förmedlade alltså regeringen en mörkgrön syn på naturen.

Denna formulering om ett eget skyddsvärde skiljer sig dock från vad som faktiskt står i målparagrafen, vilken nämner bara ett skyddsvärde i allmänhet. Om regeringen tyckte att naturen har ett värde i sig, varför fick inte det stå med i paragrafen? Än mer anmärkningsvärt är att påståendet inte motiverades eller på annat sätt diskuterades över huvud taget. Huruvida naturen har ett egenvärde eller inte är en principiell och fundamental del av frågorna om varför och hur vi bör konstruera en miljöbalk. Det är märkligt att ett så centralt påstående förmedlas först i författningskommentaren; det borde stå i direkt fokus redan i förarbetets inledning och diskuteras utförligt. Sammantaget framstår regeringens påstående att naturen har ett eget skyddsvärde som ytligt.

Med den fullständiga avsaknaden av diskussion och resonemang kvarstår också många andra frågor, bl.a. sådana som kan relateras till den motstridighet som Träskman diskuterar.¹⁴³ *Om naturen har ett skyddsvärde i sig* (som regeringen påstod), hur motiveras då de av tillståndssystemet tillåtna miljöfarliga verksamheterna? Hur förhåller sig naturens inneboende skyddsvärde till människans tidigare fastslagna *rätt* att förändra och bruka naturen? Dessa frågor varken besvaras eller diskuteras. De är inte omöjliga att besvara, men de kräver antagligen ett ställningstagande. Att regeringen valde att inte diskutera dem alls tyder i min mening på att den inte fullt ut reflekterat över de etiska konsekvenser som följer med påståendet att naturen har ett skyddsvärde i sig.

¹⁴² Prop 1997/98:45 s. 645.

¹⁴³ Se introduktionen till kap. 4.

Flera remissinstanser berörde frågan om den etiska grunden bakom miljöbalkens mål. I propositionen sammanfattas dessa som att: ”*Flera länsstyrelser* menar att det övergripande mål kan ge en alltför människocentrerad bild av miljöfrågorna, där naturens egenvärde, biologisk mångfald och de grundläggande funktionerna åsidosätts. *Jordbruksverket* pekar särskilt på att djurs hälsa tydligare måste framgå av målet. Skogsägarna å andra sidan, vill ha ett mål där människan tydligare står i centrum.”¹⁴⁴ Regeringen bemötte inte på något sätt dessa synpunkter.

4.2.4 Sammanfattning

Sammanfattnings- och slutsatsvis vilar alltså miljöbalken i sin helhet på en *antropocentrisk grund*. Lagtexten uttrycker det ordagrant i balkens målparagraf, miljöskyddskommitténs betänkande säger det uttryckligen och propositionen innehåller (utöver samma formulering som utgör målparagrafen) i huvudsak antropocentriska resonemang ur resursförvaltar- och bevarandeperspektiven. Trots detta innehåller både kommitténs betänkande och propositionen till synes inklämda påståenden om holistiska, dvs. mörkgröna, egenvärden. Dessa påståenden framstår som inkonsekventa och därför ytliga. Inget av förarbetena innehåller heller någon egentlig etisk reflektion om intrinsikala värden, varken före eller efter remissinstansernas kritik. Detta framstår för mig som deras mest framträdande och anmärkningsvärda egenhet. Detta gäller särskilt med beaktande av hur principiellt vitt skilda uppfattningar och utgångspunkter det går att ha vad gäller miljöetik, vilket om inte annat framgår av redogörelsen i denna uppsats.

4.3 Miljöstraffrättens kriminaliseringar

Efter ovanstående redogörelse för straffrättens respektive miljörättens allmänna värdegrunder är det dags att se till den gällande miljöstraffrättens bestämmelser. Det är här relevant att upprepa premisserna som klargjordes i

¹⁴⁴ Prop 1997/98:45 s. 162.

avsnitt 2.3.1. Kriminaliseringar speglar en viss moraluppfattning och det är därför relevant att se till de faktiska kriminaliseringarna i miljöbalken och inte bara dess uttryckliga syften. Stämmer brotten i sig överens med den uttryckta etiska grunden? Miljöstraffrätten regleras i miljöbalkens 29 kap. Nedan redogör jag för kapitlets mer centrala brott.

4.3.1 Kriminaliserade beteenden

Jag vill inleda med miljöstraffrättens s.k. grundbrott *miljöbrottet* (29:1 MB), vilket i huvudsak rör uppsåtligt eller oaktsamt förorsakande av förorening eller annan betydande olägenhet för miljön, eller risk för detsamma. Brottets straffskala är böter eller fängelse i högst två år. Genomgående för brottets olika rekvisit är att det aktuella handlandet i regel ska ha kunnat leda till skador på människors hälsa, djur eller växter i en omfattning som inte har ringa betydelse, eller någon annan betydande olägenhet för miljön.

Rekvisiten i paragrafen kan ses som speglade värden som typiskt sett är antropocentriska (människors hälsa), mellangröna (djur eller växter) respektive mörkgröna (miljön). Just eftersom rekvisiten är alternativa är som utgångspunkt en förorening eller annan olägenhet i miljön straffbar *oavsett* om den också är skadlig för människors hälsa.

Paragrafens andra stycke rör *grovt miljöbrott*, vars straffskala är fängelse i minst sex månader och högst sex år. Enligt det efterföljande och avslutande stycket avser straffbestämmelsen inte förfaranden som har tillåtits av behörig myndighet, är allmänt vedertagna eller med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarliga. I förarbetena används som exempel på ett allmänt vedertaget förfarande att köra bil och på så sätt orsaka buller och föroreningar; vilket således inte är straffbart. Som exempel på ett beteende som istället är straffritt på grund av att det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt nämns istället att använda beprövade metoder inom jordbruket,

även om de inte är allmänt vedertagna.¹⁴⁵ Att allmänt vedertagna handlingar är straffria följer också av andra straffrättsliga principer.¹⁴⁶

Brott mot områdesskydd (29:2 MB) tar sikte på verksamheter och åtgärder som utförs utan tillstånd på områden som ansetts vara särskilt skyddsvärda; exempelvis ett naturreservat eller ett strandskyddsområde. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. *Artskyddsbrott* (29:2 b MB) innebär ett uttryckligt förbud mot skadligt beteende gentemot flora och fauna som ansetts särskilt skyddsvärd. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år

Både områdes- och artskydden kan ses som mörkgröna etiska krav på att värna om lokal natur som en helhet, respektive arter som sådana. Vad gäller brotten mot områdesskydden bör poängteras att de kriminaliserar bara skadliga beteenden just i de områden som ansetts särskilt skyddsvärda (naturreservat, etc.). Andra områden omfattas inte av samma skydd. Att endast selektivt skydda viss natur för tankarna till bevarandeperspektivets fokus på att lämna vissa områden orörda i syftet att maximera deras nytta för människan. I så fall skulle områdesskydden indirekt anses vara en antropocentrisk kriminalisering. Att viss natur är mer skyddsvärd än annan stämmer dock väl överens med den mörkgröna Land Ethic-teorin.¹⁴⁷ Värdet av att rädda individer av en utrotningshotad art överstiger enligt denna teori väsentligt värdet av att rädda en välmående motsvarande art. Resonemanget träffar också artskyddsbrottet. Det är alltså i min mening fullt rimligt att hävda att både områdes- och artskyddsbrotten är motiverade av ett mörkgrönt perspektiv.

Miljöfarlig kemikaliehantering (29:3 MB) gäller bristande skyddsåtgärder, produktval eller försiktighetsmått med kemikalier. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. Brottet kräver att skada eller risk för skada uppstått, till skillnad från *olovlig kemikaliehantering* (29:3 a MB), som endast kräver

¹⁴⁵ Prop 1997/98:45 s. 939 f.

¹⁴⁶ Asp m.fl. 2013.

¹⁴⁷ Se avsnitt 3.5.1.

överträdelse av ett visst förbud. Straffskalan för detta brott är istället endast böter.

Kemikaliebrotten träffar bl.a. kemikaliehantering som orsakat eller riskerat att orsaka skada på människor eller miljön, dvs. typiskt sett både antropocentriska och mörkgröna värden. Paragraferna nämner till skillnad från ex. miljöbrottet inte skador på djur och växter. Förarbetena till MB berör inte heller denna fråga. 29:3 MB bygger i stort sett på liknande bestämmelser i den tidigare lagen (1985:426) om kemiska produkter. Inte heller den eller dess förarbeten¹⁴⁸ ger någon direkt eller indirekt förklaring till varför paragrafen inte nämner djur och växter såsom miljöbrottsparagrafen gör. Jag har heller inte stött på en kommentar av denna skillnad i doktrinen. Kanske ansågs det underförstått att begreppet *miljön* inbegrep alla icke-mänskliga individer när lagen om kemiska produkter författades. Eller så avsågs det inte att sådana individer skulle träffas av lagens skydd. Oavsett vilket är det värt att anmärka att MB:s förarbeten inte kommenterar denna skillnad mellan 29:1 och 29:3, särskilt eftersom det av tredje kapitlet i denna uppsats blivit tydligt att enskilda individer och naturen som helhet kan vara etiskt relevant att hålla isär. Träffar brottet miljöfarlig kemikaliehantering i 29:3 MB t.ex. en hantering som direkt leder till tio djurs död, utan att för den delen rubba balansen i ekosystemet i övrigt? Är en sådan handling klandervärd? Det är alltså inte säkert att bestämmelsen särskilt skyddar mellangröna intressen, dvs. individuella djur och växter.

Otillåten miljöverksamhet (29:4 MB) avser drivandet av en verksamhet eller vidtagandet av en åtgärd utan att ha ett erforderat tillstånd eller liknande. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. *Försvårande av miljökontroll* (29:5 MB) döms istället den för som inte lämnar de uppgifter som en myndighet kan kräva in vid tillståndsprövning eller tillsyn. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. Samma straffskala gäller för *bristfällig*

¹⁴⁸ Prop. 1984/85:118.

miljöinformation (29:6 MB), som istället avser brott mot en informationsplikt gentemot allmänheten, avseende exempelvis kemiska produkter.

Dessa brott är centrala pusselbitar i miljöbalkens tillståndssystem. De har dock inga uttryckliga skyddsintressen. Eftersom systemet med tillstånd till stor del är grunden för miljöbalken kan skyddsvärdena bakom brotten sägas vara desamma som med miljöbalken i helhet, se avsnitt 4.2.

Nedskräpning (29:7 MB) rör den som skräpar ner utomhus på en plats som allmänheten har tillträde eller insyn i. Straffskalan är böter eller fängelse i högst ett år. Är nedskräpningen att anse som mindre allvarlig döms personen istället för *nedskräpningsförseelse* (29:7 a MB) till penningböter.¹⁴⁹

Nedskräpningsbrotten träffar enligt paragrafen bara nedskräpning av platser som allmänheten har tillträde eller insyn i. Detta talar klart för att brottet avser värna ett antropocentriskt intresse av att slippa estetiskt förstörd natur. Hade så inte varit fallet hade nedskräpning rimligtvis varit förbjudet också på platser som allmänheten inte har tillträde till. Skulle nedskräpningen faktiskt vara till skada av inte ringa betydelse för djur, växter eller naturen som helhet, faller handlingen dock under andra bestämmelser i kapitlet, t.ex. miljöbrottsparagrafen. Nedskräpningsbrotten är alltså antropocentriskt konstruerade, men talar inte i sig för att miljöstraffrätten som helhet är det.

Sammanfattningsvis anser jag att miljöstraffrättens kriminaliseringar (bortsett från undantagen om allmänt vedertagna beteenden osv.) framstår som rimliga oavsett om ett antropocentriskt eller mörkgrönt perspektiv tillämpas. Inget av brotten är heller direkt motstridigt i förhållande till ett mellangrönt perspektiv. För den etiska helhetsbilden är det dock också relevant att se till vad som *inte* är kriminaliserat, en aspekt som jag nu vill

¹⁴⁹ Som kuriosa kan nämnas mål nr B 11007-15 från Svea hovrätt där en person i Uppsala döms till penningböter på 800 kr för att hen sent på natten rivit av en ”remsa folie på 10 centimeter” från sin falafelrulle och slängt denna på marken. Polis såg till att brottet beivrades.

kommentera. Vid ett beaktande av vad miljöstraffrätten tillåter är det ofrånkomligt att inte betrakta den som antropocentrisk.

4.3.2 Icke-kriminaliserade beteenden

Inom ramen för en diskussion av vad som inte är kriminaliserat är det nödvändigt att nämna djurskyddslagstiftningen, ett rättsområde som regleras utanför MB. Det är fullt rimligt att argumentera för att den mellangröna ”etiska lucka” som kan utläsas ur 29 kap. MB fylls av djurskyddslagstiftningen. Exempelvis träffar bestämmelsen mot *djurplågeri* (16:13 BrB) den för som genom misshandel, överansträngning eller vanvård, eller på annat sätt otillbörligen utsätter djur för lidande. Att hantera kemikalier på ett sätt som skadar enskilda djur kanske alltså inte är *miljöfarlig kemikaliehantering* (29:3 MB), utan istället *djurplågeri* (16:13 BrB). Denna tanke fungerar väl för de mellangröna etiker som fokuserar enbart på djur, men mindre bra för biocentrismens inkluderande av växter. Än mer relevant är att ingen av de djurfokuserade mellangröna etiker som nämnts i denna uppsats skulle heller godta att djurskyddslagstiftningen är tillfredsställande i sig. Den legala industrialiserade svenska köttproduktionen är uppenbart omöjlig att etiskt förena med t.ex. Singers eller Regans teorier om djurens frigörelse respektive rättigheter.

Vid en diskussion av hur vi behandlar och bör behandla naturen, miljön, allt icke-mänskligt, är det relevant att konstatera att vi i dagsläget bl.a. dödar och äter andra djur för vår egen nyttas skull. Jag tänker inte argumentera för eller emot att vi bör göra så, utan vill bara belysa att detta är en etiskt relevant faktor som miljöstraffrätten behöver förhålla sig till och (i den bästa av världar) vara etiskt konsekvent med. Vid en första anblick framstår det som *inkonsekvent* att vi har kriminaliserat att döda djur genom en förorening (29:1 MB) samtidigt som vi tillåter att det sker inom ramen för köttindustrin. Jag vill påminna om de inbyggda spänningar som Träskman beskriver och som jag citerat i inledningen av detta kapitel. Undantagsregeln som tillåter skador på djur, växter och naturen som helhet, om gärningen är tillåten av en myndighet eller allmänt vedertagen, är inte godtagbar ur ett

mellangrönt eller mörkgrönt perspektiv. En gris rätt att leva och frodas eller maximen att vi måste bevara naturen upphör inte att gälla för att grisen smakar gott respektive för att ett oljeraffinaderi skapar lokala arbetstillfällen. En mellangrön eller mörkgrön etik skulle aldrig kunna acceptera ett så brett och allmänt undantag från en kriminalisering av djur- och naturskadligt beteende.

Svaret på frågeställningen om hur miljöstraffrättens kriminaliseringar förhåller sig till miljöetiken blir alltså följande. Som utgångspunkt är de i sig förenliga med både ett antropocentrisk och ett mörkgrönt perspektiv. Om djurskyddslagstiftningen beaktas som en del av miljöstraffrättens etiska område, kan den dessutom till viss del sägas vara förenlig med ett mellangrönt perspektiv. Vid en reflektion av vad som *inte* är kriminaliserat blir det dock tydligt att den som helhet kan godtas bara ur ett antropocentriskt perspektiv. På grund av det ovan nämnda undantaget om allmänt vedertagna eller av myndigheter godkända beteenden, blir slutsatsen för detta avsnitt att miljöstraffrättens kriminaliseringar uteslutande är kompatibla med antropocentrismen. Trots detta har den mellan- och mörkgröna inslag.

Jag vill med anledning av denna slutsats åter koppla straffrätten till dess förhållande till etiken. Om antropocentriska beteenden är allmänt vedertagna och utbredda i samhället är det teoretiskt sett inte rimligt att ha en straffrätt som vilar på en ”pseudogrön” etik. Låt mig använda ett illustrerande exempel. I en tingsrättsdom¹⁵⁰ dömdes två personer för att ha klättrat på en bergsbrant inom ett naturreservat i strid mot gällande vistelseförbud. Deras närvaro störde en häckande pilgrimsfalk. I och med denna dom klandrade samhället gärningspersonerna för deras beteende. Klandret kan kopplas till ett av kriminaliseringens skyddsvärden: att värna om pilgrimsfalkarna (en rödlistad art). Detta skyddsvärde ryms bl.a. inom en mörkgrön etik. Samhället förmedlade alltså att det är moraliskt fel att bete sig på ett

¹⁵⁰ Falu TR dom den 2005-12-20 i mål B 2439-05

sätt som hotar en art, i detta fall pilgrimsfalken. Samtidigt är det ett väl utbrett beteende i Sverige att köpa och äta kött utfodrat på soja från Amazonas skövlande regnskog; en skövling med tydlig koppling till artutrotningen där.¹⁵¹ Denna diskrepans är i min mening inkonsekvent, vilket är beklagligt. Att det rör just straffrätt gör också situationen problematisk.

Vad händer med straffrättens klanderförmedlande funktion när konsekvenserna av ett klandrat beteende är accepterade när de uppstår i andra situationer? I min mening innebär det att den moraliska funktionen undergrävs. Jag har svårt att tro att en dömd gärningsperson skulle känna sig rättmätigen klandrad för sitt beteende om samhället vanemässigt orsakar likadana skadliga konsekvenser. Mer troligt är att gärningspersonen uppfattar den aktuella straffbestämmelsen som godtycklig och orättvis. Varför straffas mitt beteende till skillnad från andras beteenden som ger likadana konsekvenser? Sannolikt inges samma känsla hos allmänheten. Om bestämmelsen framstår som godtycklig och orättvis tappar den sitt moraliska innehåll; mottagaren är inte längre mottaglig för budskapet. Straffrätten förlorar då sin förmåga att förmedla klander.

Poängen jag försöker göra är att i ett antropocentriskt samhälle är det ur ett etiskt perspektiv inte rimligt att ha något annat än en antropocentrisk straffrätt. Därför är dagens miljöstraffrätts mellan- och mörkgröna inslag problematiska. Detta är också relevant för eventuella diskussioner av om och hur vi kan använda straffrätten som ett medel för att hantera vissa aspekter av klimat- och miljökrisen. Om vi vill att straffrätten ska förmedla klander kan inte de med straff förknippade konsekvenserna också följa av allmänt vedertagna beteenden i andra fall. Så är emellertid fallet idag.

¹⁵¹ Se avsnitt 2.1.

4.4 Miljöstraffrättens påföljder

Detta avsnitt är ämnat att se till miljöstraffrättens påföljdsdel. Hur förhåller sig dess påföljder till miljöetiken? Jag vill här upprepa premissen som klargjorts i avsnitt 2.3.2, att straffskalan och de straff som faktiskt utdöms för ett visst brott kan visa hur skyddsvärt intresset bakom brottet ansetts vara och därför ge en indikation om den rådande moraluppfattningen.

Som beskrivits i avsnitt 4.3.1 är straffskalan för miljöbrott av normalgraden böter eller fängelse i högst två år. För grovt miljöbrott är straffskalan istället fängelse från sex månader till sex år. Miljöstraffrättens straffskalor följer överlag detta mönster rätt igenom. Brotts av normalgraden har en straffskala på böter till fängelse i två år medan för grova brott är stadgat fängelse från sex månader till sex år. De mer ringa brotten såsom olovlig kemikaliehantering har istället en straffskala på endast böter (eller i just fallet med nedskräpning: böter eller fängelse i högst *ett* år).

Efter denna korta repetition vill jag inleda detta avsnitt med att gå igenom förarbetsuttalanden för att klargöra de skäl som ligger bakom att straffskalorna ser ut som den gör idag. Ursprunget för miljöbrottets straffskala kan spåras till Brottsförebyggande rådets promemoria om kriminaliseringar av föroreningar i miljön m.m. (BRÅ PM 1979:6).¹⁵² Däri konstaterades att påföljden för normalfallet av brottet *förgöring* var böter eller fängelse i högst sex månader (för grovt brott: fängelse i sex månader till sex år). Utan vidare motivation ansågs detta vara en lämplig straffsats också för ett miljöbrott,¹⁵³ en bedömning som godtagits av alla andra institutioner i lagstiftningsprocessen fram till och med idag.

I propositionen till miljöbalken konstaterade regeringen att lagstiftningen omfattar intressen av stort skyddsvärde och att straffskalorna bör ha en sådan omfattning att de i det enskilda fallet ger utrymme att fullt ut beakta

¹⁵² Tillgänglig som bilaga till prop. 1980/81:108, se s. 24 ff.

¹⁵³ Prop. 1980/81:108 s. 59.

det straffvärde som brottet i fråga har.¹⁵⁴ Detta kan enligt premisserna som klargjordes i avsnitt 2.3.2 översättas till att straffskalorna i varje enskilt fall ska rymma möjligheten att förmedla den proportionerliga mängden *klander* som ett visst brott förtjänar. Utifrån utgångspunkten att de intressen som balken ska tillvarata är synnerligen skyddsvärda, menade regeringen att de flesta brott bör ha ett maximistraff på två års fängelse. Att höja maximistraffen för brott av normalgraden i 29 kap. MB utöver två år ansågs inte lämpligt med tanke på att straffbestämmelserna inte innehåller något krav på att skada eller konkret fara för skada skall ha förelegat i det enskilda fallet.¹⁵⁵ Ett exempel på detta är miljöbrottets kriminalisering av föroreningar som typiskt sett *kan medföra skada*, även om de inte gjort det eller i det konkreta fallet sannolikt skulle ha gjort det. Vidare menade regeringen att högre maximistraff skulle innebära att straffskalan blev orimligt vidsträckt. Att minimistraffet ändå förblev böter motiverades med att straffbestämmelsen också omfattar oaktsamma fall, vilka har ett lägre straffvärde. Utifrån dessa resonemang nådde regeringen slutsatsen att merparten av miljöbalkens brott som utgångspunkt skulle ha straffskalan böter eller fängelse i högst två år. Straffskalan för grovt miljöbrott kommenterades bara med att den liksom tidigare bör vara fängelse från sex månader till sex år.¹⁵⁶ Vid införandet av miljöbalken förblev alltså straffskalan för miljöbrott densamma som tidigare.

Miljöstraffrätten har vid ett tillfälle genomgått en revidering värd att nämna. Prop. 2005/06:182 om miljöbalkens sanktionssystem, m.m., diskuterade åter straffskalorna i 29 kap. MB. Vad gäller miljöbrottet konstaterade regeringen ännu en gång att det i allmänhet bör betraktas med stort allvar. Den gällande straffskalan bedömdes dock vara balanserad och tillräckligt vid för att ge utrymme för både de lindriga och de allvarligaste fallen.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Prop. 1997/98:45 s. 526 f.

¹⁵⁵ Prop. 1997/98:45 s. 527 f.

¹⁵⁶ Prop. 1997/98:45 s. 528.

¹⁵⁷ Prop. 2005/06:182 s. 65.

I propositionen föreslogs instiftandet av vissa nya brott (bl.a. artskydds-
brottet och olovlig kemikaliehantering). Som en princip vid bestämmandet
av straffskalorna för dessa brott klargjordes att fängelse inte bör ingå i
straffskalan för brott mot förbud som har meddelats av en förvaltnings-
myndighet.¹⁵⁸ Detta var också anledningen till att olovlig kemikalie-
hantering blev ett eget brott i förhållande till miljöfarlig kemikalie-
hantering.¹⁵⁹ Olovlig kemikaliehantering innebär (till skillnad från
miljöfarlig kemikaliehantering) brott mot just förbud meddelade av
förvaltningsmyndigheter och har endast böter i straffskalan. Artskydds-
brottet formulerades istället så att det bara träffade, och träffar, överträdelse
av förbud som *regeringen* har meddelat.¹⁶⁰ Utöver denna princip gavs i
huvudsak inga nya skäl för utformningen av straffskalorna i 29 kap.

För att kommentera förarbetenas motivering något kan sägas att
diskussionen kring miljöstraffrättens straffskalor på vissa sätt är bristfällig.
Straffskalornas mer tekniska aspekter behandlades (som att exempelvis en
straffskala inte bör vara för vidsträckt) och flera gånger upprepas också att
bestämmelsernas skyddsintressen är mycket viktiga. Vad som dock saknas
är en ordentlig diskussion där straffskalorna sätts i relation till varandra och
andra brott. Regeringen gjorde förvisso den inledande jämförelsen med
brottet förgörelse och kommenterar i ett senare skede t.ex. kort att grova
artskyddsbrott bör medföra samma straff som grova jaktbrott.¹⁶¹ Denna typ
av kortfattade liknelser ger dock inte någon insikt i de etiska övervägandena
som behöver göras, utan vad som hade behövts är mer grundläggande
jämförelser.

Att regeringen t.ex. vid miljöbalkens instiftande betonade att de intressen
som balken ytterst syftar till att tillvarata är *synnerligen* skyddsvärda och i
nästa mening konstaterade att maximistraffet bör stanna på fängelse i två år,
är värt att anmärka. Om balkens bakomliggande intressen är *synnerligen*

¹⁵⁸ För mer om denna princip se NJA 2005 s. 33.

¹⁵⁹ Prop. 2005/06:182 s. 79.

¹⁶⁰ Prop. 2005/06:182 s. 72 ff.

¹⁶¹ Prop. 2005/06:182 s. 74.

skyddsvärda, borde i min mening maximistraflet som utgångspunkt vara högre än fängelse i två år. Det hade här varit nyttigt med en jämförelse med andra brott som kan sägas ämnade att värna om synnerligen skyddsvärda intressen, t.ex. direkt människors liv. Detta intresse värnas av bestämmelserna om mord och dråp (BrB 3:1-3:2), vilkas bestämmelser sammantaget stadgar ett minimistraf på sex års fängelse. Jag menar inte att miljöstraffrättens bestämmelser också borde ha så stränga straff, jag försöker bara belysa att dess förarbeten brister i sin diskussion av hur klandervärda de träffade beteendena är. Jag misstänker att avsaknaden av en sådan förklaring beror på miljörettens antropocentriska grund. Om det synnerligen skyddsvärda intresset egentligen bara är människors hälsa, är det mer förståeligt att endast instrumentellt oönskade skador på naturen straffas relativt mjukt. Hade miljöstraffrätten istället vilat på en mörkgrön etik hade straffskalorna på motsvarande sätt liknat dem för andra brott som värnar om synnerligen skyddsvärda intressen.

Förarbetena innehåller i och för sig som ovan nämnts vissa motiveringar till att maximistraflet inte bör höjas. Bl.a. ansågs det oönskat att straffskalan blev för vidsträckt med tanke på att brotten omfattar oaktsamma gärningar. Jag har svårt att förstå dessa skäl. År 2007 slogs oaktsamhets- och uppsåtsvarianterna av miljöbrottet ihop med motiveringen att det inom miljöstraffrätten inte är motiverat med stora skillnader mellan uppsåts- och oaktsamhetsbrott i straffvärdesbedömningar.¹⁶² Detta är motsägelsefullt (och främmande för straffrätten i övrigt). Det finns heller ingenting som hindrar att dela upp brotten i mer och mindre allvarliga varianter, exempelvis baserat på om gärningen faktiskt åsamkat skada eller bara inneburit en abstrakt fara.

Några enstaka gånger sätter förarbetena miljöstraffrättens straffskalor i relation till varandra, men mest för omotiverade slutsatser om att samma straffskala passar också för ett nytt brott. Detta är särskilt anmärkningsvärt

¹⁶² SOU 2004:37 s. 166 f.

med tanke på det uttalade målet att straffskalorna bör ha en sådan omfattning att de i det enskilda fallet ger utrymme att fullt ut beakta det aktuella brottets straffvärde (vilket i och för sig alltid bör vara fallet). Är det mest allvarliga fallet av artskyddsbrott ungefär lika klandervärt som det mest allvarliga fallet av miljöfarlig kemikaliehantering? I min mening är det problematiskt att lagstiftaren har infört straffrättsliga bestämmelser som får ett sådant resultat, utan att motivera varför. Det är i och för sig en långt ifrån enkel fråga att besvara hur klandervärda olika beteenden är, inte minst i förhållande till varandra. Just eftersom straffrätten delvis *går ut på* att förmedla en bestämd uppfattning i frågan (se avsnitt 2.3) är det dock viktigt att motiveringen är tydlig. Det är här lämpligt att påminna om Simesters och Smiths uppfattning: Eftersom straffrätten systematiskt försöker påverka människors uppfattningar och beteenden måste den (i alla sina delar) ”always stand in need of philisophical justification.”¹⁶³ Om straffrätten med sina tvingande medel förmedlar att ett visst beteende är mer klandervärt än ett annat, *bör* dess skäl vara inget annat än glasklara. I min mening är detta långt ifrån fallet för miljöstraffrätten.

Det är också relevant att reflektera över miljöstraffrättens straffskalor i förhållande till framtiden i allmänhet. Miljöbrottsligheten kan antagligen sägas vara en av de typer av brottslighet som mest påverkar förutsättningarna för framtida generationer, både av människor och andra organismer. Trots detta innehåller förarbetena inga konkreta resonemang om hur vi ska förhålla oss till sådan skada. Det är märkligt att miljöbalkens syften uttryckligen stadgar att vi ska värna om framtida generationer, men att inget resonemang förs om varför det är skyddsvärt eller hur skyddsvärt det är. Jag vill påminna om Cowens och Parfits s.k. ”social discount rate” (en bestämd grad av minskning av värdet av en effekt eller skada över tid):¹⁶⁴ frågan är komplicerad och abstrakt men långt ifrån omöjlig att hantera. Detta är i min mening ytterligare ett sätt varpå miljöstraffrättens grund brister i miljöetiskt hänseende.

¹⁶³ Se avsnitt 1.1, Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996 s. 4.

¹⁶⁴ Se avsnitt 3.3.1.

I föregående avsnitt redogjorde jag för hur enskilda brott kan sägas stå i förhållande till miljöetiken. Eftersom miljöstraffrättens påföljder är så lika och dessutom saknar åtskilda motiveringar av sina respektive straffskalor är det fruktlöst för mig att göra en sådan analys av de enskilda brottens straffskalor.

För att sammanfatta detta avsnitt kan därför sägas att lagstiftarens motivering av straffskalorna är bristfällig. Att miljöstraffrättens förarbeten inte innehåller några resonemang eller ståndpunkter vad gäller dess påföljders relation till etiska överväganden är anmärkningsvärt. Eftersom några sådana kopplingar inte görs framstår de som etiskt något godtyckliga. För att dra det till sin spets skulle svaret på delfrågan hur miljöstraffrättens påföljder förhåller sig till miljöetiken kunna formuleras: det gör de inte.

4.5 Kapitelavslutning

Trots att miljöstraffrätten inte, på det sätt som skulle kunna önskas, förhåller sig till eller snarare inte *tar i beaktande* miljöetiken, går det naturligtvis att relatera miljöstraffrätten till miljöetiken. Sammanfattningsvis kan följande sägas som svar på frågeställningen *hur förhåller sig miljöstraffrätten till miljöetiken*.

Inledningsvis redogjorde jag för miljörätten respektive straffrättens värdegrunder och hur de förhåller sig till miljöetiken. Straffrätten kan sägas ha ett allmänt antropocentriskt fokus medan miljörätten tydligt vilar helt på en antropocentrisk grund. Vidare har jag sett till de två etiskt relevanta delarna av miljöstraffrätten: kriminaliseringarna och påföljderna. Miljöstraffrättens kriminaliseringar som sådana kan sägas vara i linje med både en antropocentrisk och en mörkgrön miljöetik, och om djurskyddslagstiftningen också beaktas även i linje med en mellangrön sådan. Jag resonerade också kring vad som *inte* är kriminaliserat (huvudsakligen i och med undantagen för allmänt vedertagna beteenden, m.m.). I min mening ger det en tydlig

helhetsbild av att kriminaliseringarna som paket kan godtas enbart av en antropocentrisk syn, trots att de har mellan- och mörkgröna inslag. Jag argumenterade vidare för att miljöstraffrätten inte på ett effektivt sätt kan förmedla klander om konsekvenserna kopplade till vissa kriminaliseringar också följer av allmänt vedertagna beteenden. Miljöstraffrättens påföljdsaspekt präglas av bristande motivering. Det råder en omotiverad diskrepans mellan hur viktigt skyddsvärdena påstås vara och straffskalornas utformning. Straffskalorna är helt enkelt milda sett i relation till andra brott. Utöver det framstår deras förhållande till miljöetiken som oklar.

Med anledning av ovannämnda kritik av hur miljöstraffrätten är utformad i förhållande till straffrättens funktion vill jag göra följande klart. Jag är övertygad om att straffrätten *har* en roll att spela i hanteringen av den kris vi befinner oss i, när vi lämnat antropocentrismen, orsaken till krisen, bakom oss.

5 Miljöstraffrätten och framtiden

*”Det är tålamod som driver världen framåt,
det måste alltid finnas nån’ som skjuter på.
Mot ett fjärran okänt mål
som kanske slutar i ett hål,
men den saken blir vi säkert varse då.”*

Allan Edwall
Mot okänt mål

I detta avslutande kapitel vill jag resonera kring uppsatsens sista frågeställning: Hur skulle miljöstraffrätten behöva förändras för att bättre vila på en icke-antropocentrisk grund?

Först och främst vill jag betona en av poängerna från föregående kapitel. Miljöstraffrätten bör inte grundas på en mellangrön eller mörkgrön etik så länge det är allmänt vedertaget i samhället att bete sig på sätt som enligt dessa synsätt är klandervärda.¹⁶⁵ Med det sagt behöver ”omoraliska” beteenden naturligtvis inte vara helt utrotade för att de ska kunna bestraffas. Straffrätten har trots allt en formande och upprätthållande funktion i förhållande till moralen.¹⁶⁶ Vad som ur en mellan- eller mörkgrön etik framstår som omoraliska beteenden kan alltså förekomma, men de kan inte vara kutym.

Om straffrätten ska lämna antropocentrismen bakom sig kommer vissa miljöetiska ställningstaganden att behöva göras. Jag kommer inte argumentera för en viss lösning framför andra, men jag vill belysa några av de frågor som kommer behöva hanteras.

¹⁶⁵ Se avsnitt 4.3.2.

¹⁶⁶ Se avsnitt 2.3.

5.1 Mellangrön etik

En första fråga är hur vi ska förhålla oss till andra individuella *medvetna djur*. Denna fråga kommer jag behandla i några stycken nedan, innan jag fortsätter till frågan om individuella *mindre medvetna djur* samt växter. Dessa frågor behandlas av de mellangröna etiska teorierna.

Jag använder mig här av den distinktion som Regan gör,¹⁶⁷ för att skilja på mer och mindre medvetna djur. En framtida miljöstraffrätt behöver ta ställning till hur den ska värna om hundar, valar, grisar och andra medvetna djur. Ska de ha ett rättighetsskydd i stil med det Regan förespråkar?¹⁶⁸ I så fall skulle det som utgångspunkt vara brottsligt att skjuta en gris. Inte för att grisens mänskliga ägare gör en ekonomisk förlust, utan för att grisens rätt till liv kränks. Kan för den delen en människa äga en annan individ? Det kan här vara värt att påpeka att det utan svårighet går att göra en distinktion mellan att t.ex. ”ha” en hund i bemärkelsen att leva jämsides med den och att ”äga” en hund i bemärkelsen att ägaren har *rätt* att sälja eller avliva den. Det kan invändas att det känns allt för konstgjort, allt för konstruerat, att ge rättigheter till grisar. En sådan invändning bemöts med enkelhet av svaret att rådande rättigheter för människor är konstgjorda och konstruerade. Men inte desto mindre viktiga.

Hur absoluta skulle dessa rättigheter i så fall vara? Regan menar att andras inneboende värde får kränkas bl.a. i självförsvar. Om du blir attackerad av en björn får du alltså döda björnen, om det är nödvändigt. Det lär inte vara svårt att applicera redan existerande regler om straffrihet vid nödvärn också på djur. Men hur ska straffrätten förhålla sig till situationer av annan nöd? Hur ska straffrätten förhålla sig t.ex. till veterinärsingrepp eller vetenskapliga sådana? Ett alternativ är att inta positionen att naturen, så att säga, bör få ha sin gång och att rättigheterna på denna punkt är absoluta. En annan, mer utilitaristisk hållning i stil med Singers,¹⁶⁹ skulle antagligen

¹⁶⁷ Se avsnitt 3.4.2 om Regans begrepp ”subject-of-a-life”.

¹⁶⁸ Se avsnitt 3.4.2.

¹⁶⁹ Se avsnitt 3.4.1.

godta sådana ingrepp. Vad gäller människor har vi redan avancerade etiska resonemang och system för att hantera denna typ av frågor. Jag är övertygad om att de går att applicera, om än med viss modifikation, också på djur.

En mellangrön straffrätt skulle också behöva ha en tydlig grund för hur klandervärda brott mot dessa djur skulle vara. Som jag klargjort ovan behöver det antagligen vara brottsligt att döda en älg. Bör det i så fall vara lika klandervärdt att mörda en älg som det är att mörda en människa? Som framgått av avsnitt 3.4.1 och 3.4.2 har Singer och Regan olika uppfattningar i frågan. Jag tänker inte argumentera för det ena eller andra, men straffrättens påföljdssystem kommer behöva ta ställning i frågan.

Vidare behöver miljöstraffrätten också hantera individuella *mindre medvetna djur* samt *växter*. Ett alternativ som vissa mellangröna tänkare (ex. Singer och Regan) antagligen skulle godta är att inte erkänna något intrinsiskt värde i dessa organismer. I så fall kan straffrätten konstrueras utifrån att dessa organismer endast har ett instrumentellt värde, t.ex. genom att bara kriminalisera beteenden gentemot dem som också indirekt innebär skada för mer medvetna djur. Ett annat alternativ är ett mer biocentriskt angreppssätt som erkänner ett intrinsiskt värde också i dessa organismers välbefinnande. En miljöstraffrätt baserad på Taylors biocentrism¹⁷⁰ skulle som utgångspunkt innebära ett kriminaliserande av att skada alla former av individuellt liv. För att inte vara praktiskt ohållbar innehåller Taylors teori dock vidsträckta undantagsregler. Utöver mer enkla regler likt undantag för självförsvar kräver teorin också många finkänsliga överväganden så fort intressen ställs mot varandra. Det skulle t.ex. behöva vara kriminaliserat att hugga ner en trädunge för att bygga ett köpcenter, men inte för att bygga ett sjukhus.¹⁷¹ En sådan ordning framstår som oerhört komplicerad och opraktisk. Vid närmare eftertanke finns dock många praktiska likheter med rådande tillståndssystem. Idag prövas varje enskild miljöfarlig verksamhet och miljöintressen ställs mot verksamhetens nytthet. Denna praktiska

¹⁷⁰ Se avsnitt 3.4.3.

¹⁷¹ Se avsnitt 3.4.3.

snarlighet talar dock i min mening inte för rådande system, utan snarare mot en miljöstraffrätt byggd på Taylors teori. Hans biocentrism är helt enkelt för svår att applicera i verkligheten. Det skulle åter leda till de problem för straffrättens moraliska funktion som jag redogjort för i avsnitt 4.3.2.

5.2 Mörkgrön etik

Ett ytterligare alternativ är att grunda miljöstraffrätten på en mjukare, mer mörkgrön hållning. Som vi har sett är de mörkgröna teorierna mindre absoluta, och intar en ställning mer som övergripande principer. Jag vill här påminna om att en mörkgrön etik inrymmer mellangrön etik och detsamma gäller därför en mörkgrön miljöstraffrätt.¹⁷²

En mörkgrön miljöstraffrätts kriminaliseringar hade i många delar kunnat bygga vidare på den vi har idag. Det hade behövt vara kriminaliserat att exempelvis orsaka föroreningar, hantera kemikalier på ett farligt sätt, skada hotade arter, etc. Den mest centrala förändringen som en mörkgrön miljöstraffrätt hade behövt innebära är dock att avskaffa undantagen om allmänt vedertagna eller av myndigheterna tillåtna beteenden. Om en mörkgrön moraluppfattning rådde och vi såg ett intrinsiskt värde i naturen hade det som utgångspunkt aldrig varit accepterat att orsaka föroreningar, osv. Intressekonflikter kan förvisso uppstå också *inom* en mörkgrön etik. En etiskt enhetlig och välgrundad miljöstraffrätt kan dock hantera sådana intressekonflikter på ett stringent sätt, till skillnad från den vi har idag. Skadliga beteenden gentemot naturen skulle vara mycket tydligare förbjudna. Ett sådant system skulle i min mening på ett långt mer effektivt sätt kunna förmedla klander, eftersom klandrets innehåll, så att säga, skulle vara mer otvetydigt.

¹⁷² Se introduktionen till avsnitt 3.5.

De tre mörkgröna teorier som jag behandlat i denna uppsats skulle på många sätt ge liknande resultat om de var och en tilläts utgöra grund för miljöstraffrätten. Jag vill dock behandla några poänger med dem var för sig.

Leopolds Land Ethic innehåller en tydlig maxim om att vi ska bevara det naturliga sammanhanget.¹⁷³ Som etisk teori är den dock i sig underutvecklad. Det framgår till exempel inte på vilket sätt eller av vilka skäl som naturen har ett intrinsiskt värde. Detta gör den svår att applicera, t.ex. vid konstruerandet av en hypotetisk miljöstraffrätt. En poäng som kan göras av detta är att miljöstraffrätten också framöver kommer behöva ha flera särskilda kriminaliseringar. Miljöstraffrätten kan givetvis inte ersättas av en ensam etisk maxim med förhoppningen att den på ett praktiskt sätt skall kunna rymma alla tänkbara situationer.

Callicotts Earth Ethic värnar om vår planet som helhet, som ett stort levande ekosystem.¹⁷⁴ Jag vill återkoppla till vad Jamieson anger som en av den rådande moraluppfattningens brister: den kan inte hantera globala etiska relationer.¹⁷⁵ För Callicotts teori är det centralt att allting som lever på vår planet hänger samman och har med vartannat att göra. Det ligger utanför denna uppsats att gå in på principen om dubbel straffbarhet eller andra relevanta juridiska aspekter av internationell brottslighet. En miljöstraffrätt grundad på en Earth Ethic (egentligen också andra mörkgröna teorier, men Callicotts gör det särskilt tydligt) hade dock behövt förhålla sig till faktumet att naturen inte känner några nationalstatsgränser. Så länge gärningen utförs i Sverige bör svensk miljöstraffrätt hantera alla gärningar som orsakar naturskada, även om skadan sker utanför landets gränser. Var skadan sker bör alltså teoretiskt sett vara irrelevant. I praktiken skulle detta kräva ett väl fungerande internationellt samarbete.

¹⁷³ Se avsnitt 3.5.1.

¹⁷⁴ Se avsnitt 3.5.2.

¹⁷⁵ Se avsnitt 2.2.

En annan aspekt värd att kommentera är Callicotts teoris pliktetiska grund. Som redogjorts för i avsnitt 3.2 följer det med pliktetiken att straffrätten fyller den huvudsakliga funktionen att återställa rättvisan efter den orätt som ett brott inneburit. Särskilt i ett miljösammanhang kan det därför enligt denna teori vara värt att låta straffrätten ha ett reparativt fokus där vikt läggs just vid att återställa och reparera så mycket som möjligt av skadorna efter ett brott. De fysiska likväl som de moraliska.

Næss djupa ekologi är i min mening en tydligt dygdetisk teori. Som tidigare nämnts är straffrättens huvudsakliga funktion enligt dygdetiken dess moralbildande sådan.¹⁷⁶ Detta stämmer väl överens med Næss önskan att regler som förbjuder naturskada slutligen skulle vara onödiga.¹⁷⁷ För att detta ska uppnås behöver dock straffrätten ändå ha både en avskräckande och en straffande aspekt för sin moralbildande funktion.¹⁷⁸ Att grunda en miljöstraffrätt på dygdetik hade därför antagligen inte i sig inneburit några radikala förändringar. Det kan dock vara värt att reflektera över hur påföljder skulle kunna utformas för att i så fall maximera den moralbildande effekten. Villkorlig dom med 100 timmar skogsutflykt? Att ordentligt svara på frågan ligger tyvärr utanför denna övergripande uppsats.

Utöver denna särskilda aspekt av en dygdetisk syn på påföljderna vill jag mer allmänt behandla hur straffskalorna och påföljderna skulle påverkas av en mörkgrön miljöstraffrätt. Miljöstraffrättens straffskalor är idag *förhållandevis* milda. Utifrån ett holistiskt perspektiv skulle straffrätten i sina skadebedömningar behöva se naturens olika vidsträckta samband och helheter. Med ett sådant synsätt måste t.ex. föroreningar som slår ut viktiga delar av ekosystem bedömas synnerligen allvarligt.

Om utgångspunkt tas i en mellangrön syn på att det är klandervärt att skada en enskild individ behöver en mörkgrön miljöstraffrätt också beakta den

¹⁷⁶ Se avsnitt 3.2.

¹⁷⁷ Se avsnitt 3.5.3.

¹⁷⁸ Se avsnitt 3.2.

individens del i det större naturliga sammanhanget. I så fall skulle det (som Jamieson påpekat)¹⁷⁹ kunna vara mer klandervärt att döda en individ som tillhört en utrotningshotad art än att döda en människa. Med det sagt behöver inte människor nedvärderas utan snarare värdet av andra arter uppvärderas. Det skulle också vara relevant att beakta hur viktig roll den aktuella arten spelar för olika ekosystem.

Vidare är det för straffrättens moralbildande funktion som nämnt nödvändigt att det finns en proportionalitet mellan ett brotts straffskala och dess klandervärdhet. Exakt hur högt maximistraflet för det allvarligaste brottet är respektive hur lågt minimistraflet är för det minst allvarliga är i min mening mindre viktigt. Den inbördes ordningen i den sammantagna straffrätten, dvs. rangordningen av hur klandervärda olika beteenden är i förhållande till varandra, är viktigare för den moralbildande funktionen. Jag menar därför inte nödvändigtvis att en mörkgrön miljöstraffrätt skulle behöva innebära skärpta straffskalor; samma effekt skulle teoretiskt sett lika gärna kunna uppnås av att straffskalorna för annan brottslighet mildrades. Den relevanta skillnaden är att skador på naturen och dess system skulle behöva bedömas utifrån att naturen har ett intrinsiskt värde, liksom vi idag bedömer skador på människor. Straffskalorna för skador på naturen behöver alltså närma sig de för skador på människor. Med det sagt bör det naturligtvis inte blundas för vissa skillnader mellan exempelvis växtlighet och människan. Många miljöföroreningar kan t.ex. saneras så att ingen permanent skada uppstår. Eftersom människor och djur känner smärta kan också kortvariga skador vara allvarliga; detsamma gäller inte nödvändigtvis för växter. Detta bör reflekteras i kriminaliseringarna och deras straff.

Miljöstraffrätten bör också förhålla sig till framtida skador, särskilt eftersom brottsligheten ofta kan få långvariga skadeeffekter. Eftersom det alltid råder en osäkerhet om framtida skador bör de hanteras som en *risk*. Ett alternativ är att risker för framtida skador bedöms precis som risker för skador idag,

¹⁷⁹ Se avsnitt 3.5.1.

dvs. med oförändrat värde. Ett annat alternativ är att lagstiftaren bestämmer sig för en social discount rate¹⁸⁰ och en bortre gräns i antal år. Det relevanta är att skador på framtida människor, djur och annan natur beaktas i tillräcklig utsträckning. I vissa fall kan det antagligen leda till stränga straff för vad som idag inte framstår som särskilt allvarligt. Om ett miljöbrott slår ut allt liv i en sjö i tjugo år framöver behöver dock de tjugo åren beaktas. Ett tydligt resonemang och uttalande från lagstiftaren är nödvändigt för klarhet i frågan.

I detta kapitel har jag försökt lyfta frågor som jag tror att en framtida miljöstraffrätt kommer behöva hantera vid en övergång till en icke-antropocentrism. En övergripande poäng är att miljöstraffrätten, på ett annat sätt än idag, behöver botten i tydliga miljöetiska ställningstaganden. Hur ska vi förhålla oss till individuella medvetna djur, mindre medvetna djur och växter? Hur ska vi förhålla oss till abstrakta helhetsvärden? Om dessa frågor besvaras ordentligt kan miljöstraffrätten ha en konsekvent och effektiv moralisk funktion.

Slutligen finner jag det lämpligt att avsluta denna uppsats med de textrader som på sätt och vis kom att föranleda den. Åter tack, Allan.

*Å vi kan knappast rå för
att småfåglarna dör,
det är sådant som småfåglar gör.
Å en viss allergi får man finna sig i,
om man önskar en stark industri.*

Allan Edwall
När små fåglar dör

¹⁸⁰ Se avsnitt 3.3.1.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

BRÅ PM 1979:6 – Kriminaliseringar av föroreningar av miljön, m.m.

Prop. 1980/81:108 – om ändring i brottsbalken (miljöbrott)

Prop. 1984/85:118 – om kemikaliekontroll

Prop. 1987/88:120 – om ändring i brottsbalken (straffmätning och påföljdsval)

Prop. 1997/98:45 – miljöbalk

Prop. 2005/06:182 – om miljöbalkens sanktionssystem, m.m.

Prop. 2017/18: 147 – ny djurskyddslag

SOU 1993:27 – Huvudbetänkande av Miljöskyddskommittén

SOU 2004:37 – Miljöbalkens sanktionssystem och hänsynsregler

Litteratur

Ariansen, Per, *Miljöfilosofi*, Nya Doxa, Nora 1993, (cit. Ariansen 1993)

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Iustus Förlag, Uppsala 2013, (cit. Asp m.fl. 2013)

Boyd, David R., *The Rights of Nature*, ECW Press, Toronto 2017

Brennan, Andrew and Yeuk-Sze Lo, "Environmental Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/ethics-environmental/>>

Callicott, J. Baird, Animal liberation: a triangular affair, *Environmental Ethics*, nr. 2, 1980, s. 311-338

Callicott, J. Baird, *Thinking Like a Planet: The Land Ethic and the Earth Ethic*, Oxford University Press, Oxford 2014, (cit. Callicott 2014)

Curry, Patrick, *Ecological Ethics*, Polity Press, Cambridge 2011, (cit. Curry 2011)

Curry, Patrick, *Dr Patrick Curry BA, M.Sc, PhD*, University of Wales, Trinity Saint David. <https://www.uwtsd.ac.uk/sophia/staff-profiles/dr-patrick-curry/>

Cowen, Tyler och Parfit, Derek, Against the Social Discount Rate, s. 144-161 i *Justice Between Age Groups and Generations*, red. av P. Laslett och J. Fishkin, New Haven: Yale University Press, 1992, (cit. Cowen och Parfit 1992)

De Lucia, Vito, Towards an Ecological Philosophy of Law: a Comparative Discussion, *Journal of Human Rights and the Environment*, vol. 4, nr. 2, 2013, s. 167-190

Fox, Warwick, *Toward a Transpersonal Ecology*, Shambala Publications, Boston 1990

Garvill, Jörgen och Nordlund, Annika, Value structures behind proenvironmental behavior, *Environment and Behavior*, vol. 34, nr. 6 2002, s. 740-756

Goodpaster, Kenneth E., "On being morally considerable", *Journal of Philosophy*, vol. 75, nr. 6 1978, s. 308-325

Henry, John, *The Scientific Revolution and the Origins of Modern Science*, 3 uppl. Palgrave Macmillan, Chippenham and Eastbourne, 2008

Huigens, Kyron, Street Crime, Corporate Crime, and Theories of Punishment: a Response to Brown, *Wake Forest Law Review*, vol. 37, nr. 1 2002, s. 1-28

Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, *Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, 2019

James, Simon P., *Environmental Philosophy*, Polity Press, Cambridge 2015

Jamieson, Dale, *Ethics and the Environment*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, (cit. Jamieson 2008)

Jamieson, Dale, Ethics, Public Policy and Global Warming, *Science, Technology, Human Values*, nr. 17.2 1992, s. 139-153, läst i *Climate ethics – Essential Readings*, red. av Stephen M. Gardiner, Simon Caney, Dale Jamieson och Henry Shue, Oxford University press, Oxford 2010

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik, Stockholm 2020

Jönsson, Sverker, *Miljöstraffrätt – ett sätt att genomdriva miljölagstiftningens mål? En komparativ studie av kriminaliseringsprinciper och lagstiftningsteknik i England, Danmark, Finland och Sverige*. Naturvårdsverket / Juridiska institutionen Lunds universitet, 2010

Karlmark, Stefan, *Miljörätt ur straffrättsligt perspektiv*, Norstedts Juridik, Stockholm 2009

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i (red.) Maria Nääv och Mauro Zamboni *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Lund 2018

Leopold, Aldo, *A Sandy County Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press, Oxford 1949, (cit. Leopold 1949)

Lindberg, Staffan, Oxfilé från Brasilien kopplas till avverkningen av Amazonas, *Aftonbladet*, läst 2020-12-26, finns på <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/1nJk1e/oxfile-fran-brasilien-kopplas-till-avverkningen-av-amazonas>

Lindberg, Staffan, Svenska hållbarhetsfonder bidrar till skövlingen av Amazonas, *Aftonbladet*, läst 2020-12-14, finns på <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/LA7429/svenska-hallbarhetsfonder-bidrar-till-skovlingen-av-amazonas>

Næss, Arne, *Ekologi, Samhälle och Livsstil*, LTs förlag, Stockholm 1981, (cit. Næss 1981)

- Næss, Arne, *The basics of deep ecology*, 1987, läst i Drengson, Alan, red. *The selected works of Arne Naess*, Springer, Dordrecht 2005
- Naess, Arne, *The Shallow and the Deep*, Long Range Ecology Movement. A Summary, *Inquiry* vol. 16, 1973 s. 95-100
- Regan, Tom, *The Case for Animal Rights*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 1983, (cit. Regan 1983)
- Simester, A. P. & Smith, A. T. H. (red.), *Harm and Culpability*, Clarendon, Oxford, 1996
- Singer, Peter, *Djurens frigörelse*, 2 uppl. Nya Doxa, Falun 1999, (cit. Singer 1999)
- Singer, Peter, *Ethics in the Real World – 82 Essays on Things That Matter*, Princeton University Press, Woodstock 2016
- Sylvan, Richard och Bennet, David, *The greening of ethics*, The White Horse Press, Cambridge 1994
- Taylor, Paul W., *Respect for Nature*, Princeton University Press, Princeton 1986 (cit. Taylor 1986)
- Timmons, Mark, *Moral Theory – an Introduction*, 2 uppl. Rowman & Littlefield Publishers, inc., Plymouth 2013, (cit. Timmons 2013)
- Träskman, Per Ole, *Miljöstraffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm 2010, (cit. Träskman 2010)
- United Nations Environment Programme, *Emission Gap Report*, Nairobi, 2020
- Warren, Karen J., *The Power and Promise of Ecological Feminism*, *Ecological Ethics*, vol. 12, nr. 2 1990 s. 125-146
- White, Lynn, Jr., *The Historical Roots of our Ecologic Crisis*, *Science*, vol. 155, no. 3767, 1967, s. 1203–1207
- White, Rob, *Ecocentrism and Criminal Justice*, *Theoretical Criminology*, vol. 22, nr. 3, 2018, s. 342-362

World Meteorological Organization och the Science Advisory Group of the UN Climate Action Summit 2019, *United in Science - High-level synthesis report of latest climate science information*, tillgänglig på https://public.wmo.int/en/resources/united_in_science , läst 2020-12-11, (cit. WMO och SAGUNCAS 2019)

WWF, *Living Planet Report 2020 – Bending the curve of biodiversity loss*, Almond, R.E.A, Grooten M. and Petersen, T (red.), Gland, (cit. WWF 2020)

Rättsfallsförteckning

NJA 2005 s. 33

Svea hovrätts dom 2016-04-26, mål B 11007-15

Falu TR dom den 2005-12-20 i mål B 2439-05